

MUSEER PÅ NÄTET II

En kalkyl över kostnaderna för att digitalisera museernas samlingar

2006-02-16

Leif Jonsson (sic.)
Bergsgatan 14 B
151 42 SÖDERTÄLJE
leifjons@spray.se
08/550 402 00
07032/41 31 96

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Bakgrund och syfte	3
Sammanfattning och resultat	6
VAD VI VET OCH INTE VET	9
SESAM - projektet	11
<i>Sysselsättning</i>	
<i>Tillgänglighet</i>	
<i>Samverkan</i>	
<i>De konkreta resultaten</i>	
Kulturarvs - IT	19
Kulturrådets statistik	20
<i>Arkivalier</i>	
<i>Föremålssamlingar</i>	
<i>Fotosamlingar</i>	
<i>Andelen av samlingarna som är digitaliserade</i>	
<i>Centralmuseernas samlingar</i>	
<i>Hembygdsföreningarnas samlingar</i>	
Behovet av en bättre statistik	28
Slutsatser	30
VAD BÖR GÖRAS?	32
Definitioner och begrepp	32
En mer ändamålsenlig och tillförlitlig statistik	35
<i>Naturhistoriska riksmuseets samlingar</i>	
<i>Statens historiska museums samlingar</i>	
<i>Några regionala museers samlingar</i>	
Vägen till en bättre statistik	43
Utkast till en modell för kostnadsberäkning	45
<i>Kostnaden för olika arbetsmoment</i>	
<i>Den genomsnittliga kostnaden för att digitalisera en föremålspost</i>	
<i>Den totala kostnaden för att digitalisera museernas föremålssamlingar</i>	
<i>Urval och gallring</i>	
Slutord	53
Bilagor	54

MUSEER PÅ NÄTET II

En kalkyl över kostnaderna för att digitalisera museernas samlingar

Bakgrund och syfte

Statens historiska museum tog våren 2004 genom museichef Kristian Berg initiativ till en analys av de konsekvenser utvecklingen inom IKT (Informations- och kommunikationsteknik) har för museernas framtida verksamhet. Utredningen avsåg att belysa hur museerna arbetar med uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av digitala produktioner, främst tillgängliga på Internet, men också i cd-rom produktioner, skilda former av multimedia, uppbyggandet av databanker, lagring och distribution av bilder, trycksaker, etc. Kommunikationen mellan myndighet och ägare (regeringen) skulle också tydliggöras, och problem avseende formerna för redovisning, återkoppling och styrning uppmärksammas. Utredningen skulle resultera i sådana förslag till förändrade former för kommunikation mellan ägare och myndighet som bedömdes nödvändiga för att uppmärksamma IKT:s betydelse för museimyndigheternas verksamhet. Arbetet avrapporterades i: *Museer på nätet. En strategi för styrning och stöd* 2004.09.18.

Med hänvisning till ovanstående rapport och rapporten ”24-timmarsmuseum”¹ uppdrog Utbildnings- och kulturdepartementet i regleringsbrevet för budgetåret 2005 åt Statens historiska museum att utarbeta en handlingsplan för hur museers resurser på Internet kan samordnas för att öka tillgängligheten för användarna.² Uppdraget att formulera handlingsplanen gick till undertecknad samt Björn Axel Johansson, chef för museets avdelning för medier och kommunikation.

Innehållet i de bägge tidigare rapporterna skall inte refereras här. Men för att sätta in den följande framställningen i sitt sammanhang kan det ändå vara motiverat att helt kort notera några centrala iakttagelser från rapporterna.

En viktig sådan iakttagelse är att Internet till sin karaktär är ett helt nytt kommunikationsmedel som möjliggör kommunikation från många till många, vid en individuell vald tidpunkt och i global skala. Det är också ett mångsidigt medium med flera olika användningsområden som:

- *Informationsmedium*, med möjlighet att söka information och ta del av nyheter.
- *Kommunikationsmedium*, för kontakter via e-post, chat, bloggar och mobiltelefon, köp och beställning av tjänster eller varor, liksom betalningar.
- *Underhållningsmedium*, med möjlighet att t.ex. ladda ned musik och filmer eller ägna sig åt interaktiva spel, antingen ensam eller över nätet.

En tydlig tendens är också en utveckling mot en ökad mediakonvergens och ”sömlösa strukturer”, d.v.s. en samverkan mellan olika tekniska system på ett sätt som för brukaren framstår som en helhet. Till detta kommer en allt snabbare övergång till mobila system, genom integration mellan Internet och mobiltelefoni.

Ytterligare ett betydelsefullt förhållande är att Internet med sin öppna struktur och möjlighet till dubbelriktad kommunikation gjort användaren till en betydelsefull medproducent: Detta är också en av förklaringarna till att Internet har vuxit och utvecklats i exceptionell takt – inte bara i antalet nätverk utan också i bredden i tillämpningar. Internet präglas härigenom av en ”individuell frihetskultur” som till stora delar liknar den som gäller inom andra sektorer av konstnärligt skapande, med betydande utrymme för kreativitet och en oförutsebar utveckling.

Den snabba spridningen av Internetanvändningen har emellertid medfört att vi ännu har en bristfällig kunskap om hur detta nya medium används. Men ett faktum som gått

¹ ”24-timmarsmuseum”. Förslag till handlingsplan för fortsatt arbete med lärande via Internet. Björn Axel Johansson. Statens historiska museum 2004.06.23

² Se regleringsbrevet: <http://webapp.esv.se/statsliggaren/document.asp?regleringsbrevId=7374>

att fastställa är att Internet till övervägande del används instrumentellt: e-post står för drygt 85 procent av användningen, och utnyttjas främst i arbetet för specifika uppgifter och för kontakter med familj och vänner. Rollspel och identitetsbygge som grunden för interaktion är en mycket liten del av det Internetbaserade umgänget, och verksamheten tycks vara starkt koncentrerad till tonåringar i färd med att utforska sin personlighet. Ytterligare en användning som förefaller att tillmätas en oproportionerligt stor betydelse är nedladdningen av musik och filmer.

Parallellt med utvecklingen inom IKT har också det nya ”kunskapssamhället” vuxit fram, med en ökad integration mellan tre tidigare tydligt åtskilda sektorer:

- Det ekonomiska livet/*produktionssystemet*.
- Forskning, utbildning, innovationer/*kunskapssystemet*.
- Kultur, konst, design, mode, etc./*kulturlivet*

Konkret har detta inneburit att vi under de senaste årtiondena har kunnat iaktta hur näringslivet närmare sig kultur och design i sin marknadsföring och produktutveckling; hur utbildning och forskning vid högskolor och universitet närmare sig näringslivet i gemensamma projekt kring uppbyggandet av ”teknikparker” och integration mellan utbildning och praktik, etc. – Den mest avväntande hållningen har i allmänhet konst- och kultursektorn intagit. Men även här ser vi nya former för samverkan mellan samhälle och kultur.

Inom näringslivet har också en helt ny form av globalt verksamma ”nätverksföretag” vuxit fram, med utgångspunkt i de möjligheter en kombination av olika nätverksstrategier ger: Det är en logik som även kan tillämpas inom den offentligt finansierade sektorn, där t.ex. museer och andra kulturinstitutioner kan vidareutveckla sina verksamheter i samspel med sina besökare, andra brukare och intressenter. Samarbetslogikens och öppenhetens avgörande roll för innovationer begränsas inte till affärsvärlden.

Ytterligare en konsekvens av ”kunskapssamhällets” framväxt är att gränserna mellan utbildning, praktiska behov, underhållning och fritid successivt suddas ut, vilket gör att betydelsen av det informella lärandet ökar. För landets kulturarvsinstitutioner skapas förutsättningar för att med hjälp av Internet bli ett redskap för ett livslångt lärande med humanistiska förtecken. Sammantaget innebär utvecklingen inom IKT och webben helt nya möjligheter för alla brukare i dagens och morgondagens samhälle. Men de inbördes rollerna kommer att förändras. – Nu är det inte längre självklart ”experten” som har tolkningsföreträde. Inte heller begränsas det som skapas av existerande institutionsgränser, professionella föreställningar eller normer: Nya kulturyttringar och konstformer uppstår, tidigare okända kunskapsperspektiv utvecklas.

Med framväxten av ”museer på nätet” – det ”*virtuella museet*” – suddas gränserna mellan museer och massmedia snabbt ut.

Detta skulle kunna vara en beskrivning av förhållandet mellan den aktive brukaren och det ”virtuella museet”. Men det finns också ett annat perspektiv, som utgår från det faktum att människors agerande inte alltid styrs av en önskan att söka nya kunskaper och skapa nytt. I vårt handlande styrs vi väl så ofta av rutiner som innebär avlastning och därmed minskade kostnader i tid, ansträngningar, pengar – eller i risktagande: professionellt, känslomässigt, ekonomiskt och liknande. Etablerandet och upprätthållandet av rutiner är ett nödvändigt grundelement för att kunna skapa stabilitet, förutsägbarhet och möjlighet att förstå och hantera vardagen och vår sociala verklighet.

Även faktorer som dessa sätter sin prägel på relationen mellan användaren och det ”virtuella museet”. – Sett ur detta perspektiv är det inte längre brukarens kreativitet och absoluta frihet som är central. Viktigare är att kommunikationen fungerar felfritt och rutinmässigt; att brukaren lätt finner det den söker, vilket ställer bestämda krav på hur t.ex. museerna presenterar sitt källmaterial och sin information. Till detta kommer kravet på tillförlitlighet och trovärdighet: Museernas hemsida måste stå som en garanti för saklighet och etablerad kunskap. Det gäller såväl när materialet skall användas i ut-

bildning och undervisning som i de sammanhang då målet är att uppfylla museets uppdrag inom public service.

De förändringar som sker har således inte endast konsekvenser för den externa relationen mellan brukare och kulturarvsinstitutionerna. Väl så viktig är dess konsekvenser för museernas inre arbete, där ”den digitala revolutionen” tidigast fick genomslag då de ekonomiska och administrativa systemen men också rutiner för dokumentation och interninformation av olika slag datoriserades. Det innebär i praktiken att alla typer av beskrivande och redovisande material som traditionellt hanteras inom museivärlden – text, siffror, stillbilder i färg eller svartvitt, grafik, rörliga bilder som film eller video, ljud etc. – ligger på samma tekniska plattform och utan hinder kan behandlas och överföras allt efter behov.

I rapporten *Museer på nätet. En strategi för styrning och stöd* gavs förslag till hur museerna ska kunna ta tillvara och vidareutveckla de möjligheter IKT erbjuder att öka tillgängligheten för användarna. Men med den begränsade tid som stod till buds var det inte möjligt att också försöka beräkna de resurser som krävs för att på sikt digitalisera museernas samlingar. Något som är en förutsättning för att kunna formulera realistiska mål och utarbeta en handlingsplan för hur museers resurser på Internet kan samordnas för att öka tillgängligheten för användarna.

Syftet med föreliggande undersökning har därför varit att beräkna kostnaderna för att digitalisera museernas samlingar. Men brister i underlagsmaterialet har gjort det svårt att uppnå den önskvärda precisionen i arbetet. De uppgifter som presenteras måste därför ses som mycket preliminära och i första hand betraktas som en illustration av ett tillvägagångssätt, och kan inte tjäna som utgångspunkt för planering och beslut. För att nå längre är det nödvändigt att ha tillgång till säkrare uppgifter om samlingarna och kostnaderna för arbetet.

Ett sätt att uppnå detta är att se över och vidareutveckla Kulturrådets statistik, för att öka tillförlitligheten i de uppgifter om samlingarnas innehåll och omfång man presenterar. För att öka precisionen ytterligare vore det önskvärt att också inom ramen för det pågående Accessprojektet insamla ett problemorienterat kunskapsunderlag i syfte att fastställa nyckeltal att ligga till grund för fortsatta beräkningar.

Svårigheten att beräkna behovet av resurser för att digitalisera museernas samlingar beror emellertid inte endast på felaktigheter och brister i den befintliga statistiken. Uppgiften kompliceras också av det otydliga och vaga sätt på vilket man inom museisektorn använder centrala begrepp som ”föremål” och ”digitalisering”.

I min framställning berör jag dessa och andra frågor som är nödvändiga att penetrera för att komma vidare i arbetet med att skapa en handlingsplan för hur museers resurser på Internet bör samordnas för att öka tillgängligheten för användarna.

Sammanfattning och resultat

Diskussionen kring digitaliseringen av kulturarvet har varit livlig under det senaste årtiondet. Otaliga större och mindre projekt har initierats och genomförts. Erfarenheter har sammanställts och presenterats, förslag till riktlinjer utarbetats. Och i takt med den tekniska utvecklingen har nya arbetsmetoder introducerats. Men det är förvånande i hur liten utsträckning kostnaderna för digitaliseringen har diskuterats. Sannolikt som en följd av att de insatser som gjorts till övervägande del haft formen av utvecklingsprojekt, där de kalkyler som görs i första hand syftar till att upprätta en projektbudget, och inte att uppskatta kostnaderna för en reguljär verksamhet.

Den snabba tekniska utvecklingen och förändrade kostnader har också gjort det svårt att göra kalkyler. Till detta kommer att många frågor kring metoder och kvalitetskrav av grundläggande betydelse för kostnadsbilden ännu inte fått något slutgiltigt svar.

I det följande har jag inriktat mig på att försöka fastställa den totala kostnaden för att digitalisera museernas föremålssamlingar. Anledningen är att förutsättningarna för att digitalisera dessa skiljer sig från dem som gäller för arkivalier och fotosamlingar. Digitaliseringen av de senare bör också ske i nära samverkan mellan samtliga institutioner inom ABM-sektorn, för att säkerställa gemensamma kvaliteter och kunna utnyttja de möjligheter till rationaliseringar och kostnadsbesparingar som finns.

Till detta kan läggas att arkiven och biblioteken kommit mycket längre än museerna då det gäller att fastställa gemensamma kvalitetskrav samt att utarbeta rutiner och arbetsmetoder, vilket gör det möjligt att beräkna kostnader och upprätta kalkyler med en förhållandevis stor säkerhet.

Ytterligare ett skäl att ägna särskild uppmärksamhet åt museernas föremålssamlingar är de stora svårigheter som finns att få fram ett tillfredsställande underlag för beräkningar då det gäller dessa delar av museernas samlingar: Så har det till exempel varit möjligt att här med en någorlunda stor säkerhet kunna fastställa att *fotosamlingarna* i de omkring 230 museer och konsthallar som ingår i Kulturrådets statistik totalt omfattar i storleksordningen *50 miljoner* fotografier, och *arkivalierna* ca *41.000* hyllmeter. Men hur stora museernas föremålssamlingar är, är svårare att fastställa. Mycket beroende på brister i den befintliga statistiken – men också på grund av de svårigheter som är förknippade med att på ett entydigt sätt definiera och avgränsa de enskilda objekten i föremålssamlingarna.

Hur många föremål som totalt finns i museernas samlingar vet vi inte: I Statens kulturråds statistik anger man att antalet föremål år 2002 uppgick till 57.835.544 och år 2003 till 46.064.671. – Siffror som uppenbarligen är felaktiga, och som då de korrigerats för direkta fel slutar på en totalsiffra på lite drygt 58 miljoner föremål. Men jämförelser med andra uppgifter från ett antal museer antyder att siffran bör räknas upp något. Mycket talar därför för att det vid beräkningen av kostnaderna för en digitalisering av museernas föremålssamlingar är rimligt att utgå ifrån att de totalt omfattar ca *60 miljoner föremålsposter*.

Till grund för beräkningen ligger då inte det totala antalet objekt i samlingarna i form av till exempel enskilda krukskärvor, flintavslag eller varje individ i de naturhistoriska museernas insektssamlingar. Siffran utgår från en instrumentell definition av begreppet "föremål", baserad på övervägande om vad som är rimligt sett i förhållande till de praktiska förutsättningarna för att digitalisera museernas föremålssamlingar, och som jag valt att benämna "*föremålsposter*".

Nästa uppgift för att kunna beräkna kostnaderna för en digitalisering är att försöka fastställa den genomsnittliga arbetstiden för att digitalisera en föremålspost. Men för att kunna göra det är det nödvändigt att veta vad som avses med begreppet "digitalisera".

Jag har valt att utgå från den definition man använt sig av i rapporten *Digsam. Digitalisering och dess samordning inom Kungl. Biblioteket*, där man med ”digitalisering” avser hela processen att överföra objekt ur samlingarna till digital form.³

Med denna vida definition av ”digitalisering” ges utrymme för en tolkning som innefattar den praktiska hanteringen av det material som skall digitaliseras, åtgärder för kvalitetssäkring och det efterarbete som är förknippat med processen: ”Digitalisering” blir med en sådan definition en kontinuerlig process som inte enkelt kan avgränsas i tiden. – *Den blir till en del av kulturinstitutionernas förvaltande uppdrag, med målet att långsiktigt bevara samlingarna åt eftervärlden.*

Problemet med en så vid definition är att den lätt ger upphov till missförstånd och att den är svår att utgå från då det som här gäller att försöka fastställa kostnaderna för en digitalisering av museernas föremålssamlingar. Men samtidigt sätter den ljuset på det faktum att stora delar av kostnaderna för en digitalisering inte kan ses som en engångsutgift, utan måste täckas genom en kontinuerlig långsiktig finansiering.

Ytterligare ett problem med att definiera begreppet ”digitalisering” på ovan angivet sätt är att en serie konkreta arbetsmoment sammanfattas i en abstrakt term som lätt skymmer det faktum att det samlade resultatet inte är likvärdigt med det objekt som har digitaliserats: Genom ”digitalisering” kan information om ett enskilt objekt sammanställas, bevaras och presenteras. Men detta innebär inte att det som därmed uppstår är identiskt med originalet. – Det kan vara lätt att inse då det gäller ett tredimensionellt föremål, men en svårare distinktion att upprätthålla då det gäller till exempel en till synes identisk kopia av ett fotografi eller ett dokument.

Trots dessa svårigheter har jag valt att i det följande använda termen ”digitalisera” i överensstämmelse med den innebörd som beskrivits ovan. Anledningen är att det är det enda sättet att få en utgångspunkt för en realistisk kostnadskalkyl.

Till grund för beräkningen av den genomsnittliga kostnaden för att digitalisera en föremålspost har jag i brist på annat material tvingats utgå från de mycket preliminära uppgifter som kunnat insamlas i samband med denna utredning. Resultatet antyder att kostnaden uppgår till i storleksordningen 400 kronor per föremålspost, med reservation för den stora osäkerheten i uppgiften: *Totalkostnaden* för att digitalisera samtliga föremålsposter i museernas samlingar skulle med utgångspunkt från detta kunna beräknas uppgå till *ca 24 miljarder kronor*.

Innebörden av siffror i den storleksordningen är svåra att föreställa sig, men går att illustrera genom att utgå från en årlig budget för ovan nämnda arbete av samma storleksordning som den som nu avsatts för sysselsättningsåtgärder inom kultursektorn för arbetslösa akademiker, det vill säga 250 miljoner kronor per år. – Med den finansieringen skulle en digitalisering av museernas föremålssamlingar kunna genomföras på som lägst 48 år.

Utifrån ett sådant perspektiv är det självklart angeläget att överväga alla möjligheter att få ned arbetstid och kostnader. Ett sätt är givetvis att med stöd av ny teknik rationalisera arbetet. Men hur mycket kostnaderna för att digitalisera museernas föremålssamlingar går att minska är svårt att beräkna.

Om vi återgår till uppskattningen av den genomsnittliga kostnaden för att digitalisera en föremålspost i det föregående och beaktar möjligheterna till rationaliseringar, förefaller det inte orimligt att anta att den totalt kostnaden för att digitalisera ett objekt skulle kunna sjunka till 150 kronor. Kostnaderna för att digitalisera museernas samlingar som helhet skulle då uppgå till 9 miljarder kronor.⁴ – Under förutsättning av att vi (för att inte krångla till en i övrigt osäker kalkyl i onödan) bortser från att arbetstiden och kostnaden per post sjunker i takt med de rationaliseringar som sker, kan vi då

³ Se s. 32

⁴ För ett mer utförligt resonemang kring detta, se s 49

konstatera att arbetet med samma finansieringsplan som i det föregående skulle kunna slutföras inom som lägst 36 år.

Ett tidsperspektiv som detta kan i förstone framstå som orimligt. Men om vi tar fasta på det faktum att de viktigaste objekten i museernas samlingar sannolikt kommer att vara sökbara via Internet redan inom 2-5 år blir situationen en annan. Vad som därefter återstår är att digitalisera de objekt som idag inte väcker samma intresse – och framför allt delar av de mycket omfattande naturhistoriska och arkeologiska samlingarna.

Arbetet kommer sannolikt i det skedet att integreras i museernas förvaltande verksamhet, och finansieras inom ordinarie budget. Delar av kostnaderna kan även täckas genom att museernas potential som en del av mediasamhället tas tillvara på ett bättre sätt än idag. – Men här bör man inte ha överdrivna förhoppningar om direkta ökande intäkter. Det är mer troligt att museerna genom samarbete med andra intressenter på ett mer effektivt sätt och till lägre kostnader än idag kommer att kunna fullfölja sitt uppdrag att nå nya grupper och fler människor.

Som en effekt av detta bör det vara rimligt att göra vissa omfördelningar i den interna budgeten, till förmån för en fortsatt digitalisering. – De medel som investeras i en ökad digitalisering kommer också att snabbt medföra rationaliseringsvinster som även kommer övriga delar av museets verksamheter till godo.

Sett i sitt sammanhang är inte heller ovan angivna totalkostnader för att digitalisera museernas föremålssamlingar orimliga, även om de skulle visa sig att de i realiteten kommer att uppgå till i storleksordningen 20 miljarder kronor, fördelade på till exempel 30 år: År 2003 uppgick de totala kostnaderna för de 208 museer och 29 konsthallar som ingick i Kulturrådets statistik till ca 3,2 miljarder kronor. Med en bibehållen kostnadsnivå och räknat i dagens penningvärde innebär det att de sammanlagda kostnaderna för dessa museer under 30 år uppgår till ca 96 miljarder kronor, varav drygt 20 procent skulle åtgå för att digitalisera samlingarna.

Enligt den sammanställning över hur museernas resurser fördelades mellan uppgifterna samla, vårda, visa/utställa och forska år 1991 som gjordes i utredningen ”Minne och bildning” avsattes vid de centrala museerna 76 procent av de totala resurserna till att samla och vårda. Bland läns museerna var motsvarande siffra 52 procent. – Utifrån siffror som dessa förefaller det inte finnas några större svårigheter att på sikt inrymma kostnaderna för att digitalisera samlingarna inom ordinarie budget, med hänsyn till de möjligheter till besparingar som ligger i att hanteringen av samlingarna därigenom kan förenklas.

VAD VI VET OCH INTE VET

År 1993 genomförde Birgitta Enøus en studie som under rubriken ”Museernas föremålsvård och registrering” publicerades i bilagedelen till betänkandet *Minne och bildning*.⁵ Undersökningens syfte var att tydliggöra omfattningen av museisamlingarnas behov av föremålsvård och registrering samt resurser för att komma till rätta med existerande brister. Den hade således en bredare ansats än den här aktuella undersökningen och omfattade, utöver de frågor om *registrering*, *katalogisering* och *dokumentation* som kommer att behandlas, även museernas insamling av föremål, tillsyn/vård, konservering, restaurering och magasinering.

Undersökningen omfattade dock *inte* museernas arkivalier och fotosamlingar. Men i de delar som berör frågor om registrering, katalogisering och dokumentation är de uppgifter som presenterades ändå av intresse som utgångspunkt för den nu aktuella studien. Begreppen registrering, katalogisering och dokumentation används i den följande framställningen på samma sätt som i Birgitta Enøus undersökning:

Med *registrering* avses att föremålen ges en individuell plats i en lista eller ett register över museets samlade föremålsbestånd och på ett sådant sätt att föremålet inte kan förväxlas med något annat tidigare registrerat föremål. Registreringen syftar i första hand till att ge föremålet en identitet. Den ger kopplingen mellan föremålet och dokumentationen av detta. I anslutning till registreringen sker märkning och eventuell fotografering av föremålet.

Katalogisering innebär att inordna ett museiföremål i en eller flera kategorier i ett klassifikationssystem varmed föremålet tillsammans med beskrivning och andra upplysningar förs samman med föremål av samma typ och funktion eller med besläktade föremål och föremålsgrupper. För arkeologiska samlingar innebär katalogisering en vetenskaplig bearbetning bestående av en utvidgad verbal beskrivning med angivande av åtkomst, fyndkontext, måttuppgifter och avbildningar av föremål.

Dokumentation i vid bemärkelse omfattar en systematisk beskrivning i ord, bild och siffror av föremålets tillstånd och vetenskapliga informationsinnehåll.⁶

Uppgifterna om centralmuseernas och de statsbidragsberättigade regionala museernas behov och resurser avseende föremålsvården hämtades av utredaren in genom en skriftlig enkät hösten 1993. Samtliga tjugo centralmuseer svarade. Av de regionala museerna saknades svar från två. Göteborg avgav svar för varje museum separat, medan Malmö svarade separat för den stadsantikvariska avdelningen och de övriga sammanslagna. Kulturen i Lund lämnade ett svar för den stadshistoriska avdelningen och ett för den kulturhistoriska avdelningen. Från de regionala museerna ingick därför tjugonio museer i enkätundersökningen.

Några exakta uppgifter om antalet föremål och i vilken omfattning de var registrerade, katalogiserade och dokumenterade gav inte enkätsvaren, beroende på eftersläpningen i arbetet bland museerna. Ytterligare en svårighet låg i det faktum att underlaget baserades på uppgifter om såväl antalet föremål som antalet inventarienummer.

I undersökningen valde Birgitta Enøus därför att summera *antalet föremål* och *inventarienummer*. Men eftersom ett inventarienummer kan omfatta flera föremål ledde detta till en underskattning av det totala antalet föremål i museernas samlingar. Detta är särskilt markant då det gäller de arkeologiska och naturhistoriska samlingarna, där samtliga i ett fyndmaterial ingående enskilda föremål ofta ges samma inventarienummer eller endast förekomsten av en viss art registreras. Ett inventarienummer kan här således omfatta endast ett föremål (som till exempel ett enstaka fynd av ett vikingatida svärd) men består oftare vid exempelvis en boplatsundersökning av 1000-tals eller 100.000-tals föremål, vilka i sin tur kan vara undernumrerade under var sitt inventarie-

⁵ *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation*. Betänkande publicerat av utredningen ”Översyn av mål- och strukturfrågor m.m. inom det statligt stödda och statsunderstödda museiväsendet” Bilagedel. SOU 1994:51

⁶ Definitioner är hämtade ur Statens kulturråds utredningsrapport *Dokumentera*. (1981:2).

nummer. Antalet inventarienummer vid Statens historiska museum uppgick år 1993 därmed till ca 32.500, medan antalet föremål uppskattades till "10-tals miljoner". Förhållandet är likartat vid de naturhistoriska museerna där det under varje registrerad insektsart kan förekomma ett varierande antal enskilda exemplar. Hur stor skillnaden är mellan det totala antalet föremål och antalet inventarienummer vid landets museer är därför okänt. Då man i studien uppger att föremålssamlingarna i de 49 museer som ingick i undersökningen omfattade *totalt 38 miljoner* föremål utgör detta således en minimisiffra.

Av dessa beräknade 38 miljoner föremål finns enligt utredningen ca 18 miljoner i Naturhistoriska riksmuseets samlingar. Arkitekturmuseets ritningssamlingar omfattar ca 1 miljon ritningar och lika många övriga dokument av papper, medan Statens historiska museums samlingar som framgått uppskattas till "10-tals miljoner" föremål. Till detta kommer de kulturhistoriska museernas samlingar, vilka av utredningen beräknas uppgå till 2,9 miljoner föremål. Vid de tjugonio regionala museer som ingick i undersökningen beräknades antalet föremål uppgå till 4,3 miljoner föremål. Till detta skall läggas en årlig tillväxt av samlingarna på 0,5-1,0 procent.

Av de beräknade 38 miljoner föremål som ingick i de år 1993 studerade museernas samlingar bedömdes ca 14 miljoner behöva registreras eller omregistreras. Behovet var särskilt stort vid de statliga museerna, där ca 60 procent av samlingarna inte var registrerade på ett tillfredsställande sätt. Situationen var avsevärt bättre vad gäller de regionala museernas samlingar, där endast ca 4 procent år 1996 ännu inte var registrerade.

Den genomsnittliga tidsåtgången för *registrering* av ett föremål uppskattades av de fjorton centrala museer som besvarat frågan till mellan 3 och 70 minuter. I det senare fallet ingick enligt utredarens bedömning sannolikt även tiden för visst katalogiseringsarbete. Av de tjugoen regionala museer som besvarade frågan uppgavs tidsåtgången till mellan 15 minuter och 2 timmar.

Tidsåtgången varierar som framgår stort, mycket på grund av skillnader i samlingsarnas innehåll. Så uppger till exempel Naturhistoriska riksmuseet att man under 1992/93 registrerade ca 361.000 föremål. För arbetet disponerade man ca 20 årsverk, vilket betyder att man i genomsnitt kunde registrerar 18.050 föremål per årsverk. Vid de övriga kulturhistoriska museerna registrerade den befintliga personalen i genomsnitt ca 1.000 föremål per årsverk, medan motsvarande siffra för Statens konstmuseer var ca 600 föremål per årsverk.

Med utgångspunkt från dessa uppgifter beräknade utredaren att det för att åtgärda den eftersläpande *registreringen* vid de centrala och regionala museerna totalt skulle behövas 2.326 årsverken. Med en genomsnittlig kostnad på 215.000 kr per årsverk skulle totalkostnaden för arbetet uppgå till ca 500 miljoner kronor. Fördelat på en tioårsperiod innebär detta att de centrala museerna skulle behöva tillföras ca 220 årsverk till en kostnad av ca 47 miljoner kronor. Motsvarande siffror för de regionala museerna var 10 årsverken till en kostnad av ca 2,6 miljoner kronor. Till dessa lönekostnader kommer så kostnader för arbetslokaler och teknisk utrustning.

Undersökningen omfattade emellertid inte endast kvantitativa uppgifter. I den utsända enkäten ombads museerna även att beskriva pågående arbete med att uppordna och bearbeta samlingarna samt ange vilken tidshorisont som gällde för arbetet. Av museernas svar vad avser arbetet med registrering, katalogisering och dokumentation framgår tydligt de skilda krav på specialistkunskaper som de olika arbetsuppgifterna ställer: Medan registreringen av föremålen i första hand kräver noggrannhet och en viss datorvana, kräver katalogiseringen och dokumentationen ofta en hög vetenskaplig kompetens för att kunna göra en riktig beskrivning och klassificering av föremålen. För de naturvetenskapliga samlingarna är ordnandet och registreringen av samlingarna i hög grad knuten till forskningen, och på ett liknande sätt förhåller det sig med det arkeologiska materialet. Men även arbetet med kulturhistoriska samlingar och konst kräver ofta en kvalificerad specialistkompetens: Kravet på specialistkompetens är emellertid knutet till vilken ambitionsnivå man har, och här är det uppenbart att central-

museerna med sina vetenskapliga ambitioner ofta skiljer sig från de regionala museerna. I de delar dokumentationen omfattar fotografering krävs också kunskap i fotografering, i synnerhet i de fall då ambitionen är att bilderna även skall kunna publiceras.

SESAM-projektet

Det förslag om en räddningsaktion för museernas samlingar som formulerades i *Minne och bildning* tillstyrktes av en i det närmaste enhälligt remissopinion och kom att ligga till grund för regeringens proposition, där det föreslogs att medel skulle avsättas för sysselsättningsinsatser på kulturområdet i 1995/96 års budget.⁷ Propositionen bifölls av Riksdagen, som våren 1995 anslag sammanlagt 235 miljoner kronor för en räddningsinsats som skulle avse föremålssamlingar vid museer och andra kulturinstitutioner, men utan den begränsning till statligt stödda institutioner som föreslagits i propositionen.⁸ Vidare menade riksdagen att en del av de anvisade medlen borde användas för restaurering av svenska filmer.⁹

I mars 1995 tillsatte regeringen en projektgrupp, den s.k. SESAM-gruppen, som fick i uppdrag att utarbeta en projektplan och ett handlingsprogram för arbetet. Gruppen benämnde projektet ”SESAM – öppna museisamlingarna” och lade fram sin rapport med samma rubrik i juni 1995.

I handlingsprogrammet formulerades projektets syfte att musei- och arkivsamlingar skulle vårdas, registreras och göras mer tillgängliga. Insatsen skulle göras av sysselsättningskäl, samtidigt som arbetet skulle präglas av en hög kvalitet i samtliga led. De medel som fördelades skulle användas för löner till projektanställda unga människor med musei- och hantverksutbildning som stod utan arbete. Målet för arbetet som projektgruppen formulerade var bland annat att:

- Skapa en delvis förändrad inställning till arbetet med samlingarna hos beslutsfattare och allmänhet,
- öka samlingarnas tillgänglighet för andra museer, forskare och allmänhet,
- hämta in eftersläpningen av föremålsvården och arbeta med förebyggande vård,
- låta den digitaliserade informationen bilda underlag för nya användningsområden och medier,
- ge möjlighet till överblick över samlingarna både inom museerna och arkiven och mellan dessa samt att,
- ge nyutexaminerade personer en inkörspport till yrkeslivet och erfarenheter från kultursektorn.

Med utgångspunkt från detta föreslog projektgruppen att de som anställdes i projektet skulle vara arbetslösa akademiker och hantverkare. Dessa skulle få en korttidsutbildning på fyra till fem veckor kring vård och registrering.

På grundval av förslaget beslutade regeringen att bidrag kunde lämnas till statliga eller statsunderstödda museer, kommunala museer, arkiv, hembygdsföreningar och hemslöjdsföreningar. Arbeten som skulle utföras var registrering, dokumentation, gallring, vård, konservering och magasinering av föremålssamlingar och arkivalier. Även andra angelägna sysselsättningsåtgärder inom kulturområdet kunde komma ifråga. Bidraget skulle täcka 100 procent av lönekostnaderna för dem som anställdes. Av de institutioner som beviljades medel krävdes en ekonomisk egeninsats för allt utöver löner och utbildning – som utrustning, arbetsredskap, handledning m.m. För statliga museer och arkiv krävdes egna finansiella insatser motsvarande 30 procent av projektets totalkostnad, för statsunderstödda museer 40 procent och för övriga institutioner 50 procent. Bidrag kunde enligt förordningen även lämnas för andra kostnader än löner om det

⁷ Prop. 1994/95:100, bil. 12

⁸ Besl. 1994/95:KrU18, rskr. 1994/95:251

⁹ A.A. s. 14

fanns särskilda skäl.¹⁰ Ansökningar om bidrag prövades av regeringen, och fördelades vid två tillfällen, i november 1995 och i juni 1996.

Till Kulturdepartementet inkom ansökningar som sammanlagt uppgick till 659 miljoner kronor. Av de anslagna 235 miljoner kronorna tilldelades statliga museer och arkiv 61 procent, regionala statsunderstödda institutioner (inklusive hembygdsrörelsen) 26,5 procent och övriga 12,5 procent. Medlen fördelades mellan totalt 257 projekt. 209 miljoner fördelades till löner för projektanställd personal. Sju miljoner kronor avsattes för utbildning och ca nitton miljoner avsattes för särskilda insatser och övergripande projekt som till exempel bevarande av spelfilm, till Sveriges Hembygdsförbund, projektadministration, m.m. Slutdatum för samtliga projekt var den 31 december 1998. Samtliga institutioner inlämnade därefter rapporter från sina respektive projekt till regeringen.¹¹

Projektet redovisades också i regeringens proposition ”Kulturpolitik”,¹² samt i budgetpropositionerna för åren 1997-2000.¹³ År 1996 utgav Kulturdepartementet även en bilaga till tidningen ”Svenska Museer” *Ett år med SESAM*.¹⁴ Därtill har ytterligare två studier av SESAM-projektet presenterats: *SESAM – en dörr till arbetsmarknaden?* Utgiven av DIK-förbundet år 1997, samt *Innanför SESAM:s dörrar – en utvärdering av SESAM-projektet ur de anställdas synvinkel* av nätverket Mustang.¹⁵

Den 26 november 1998 gav regeringen Statskontoret i uppdrag att utvärdera SESAM-satsningen. Statskontoret inkom den 23 augusti 1999 med rapporten *SESAM – öppnade museisamlingarna?*¹⁶ Utredningsarbetet genomfördes i samarbete med Kulturrådet och med stöd av en referensgrupp med fackkompetens inom sakområdet. Sin analys baserade Statskontoret i första hand på en enkät till de institutioner som fått bidrag, kompletterad med inkomna rapporter och årsredovisningar. För utformningen av enkäten svarade SCB, som byggde vidare på SESAM-projektets ursprungliga ansökningsblankett samt de planer som bifogats institutionernas ansökningar.

I sin sammanfattande bedömning av SESAM-projektet slår Statskontoret fast att projektet:

- Gett väsentliga sysselsättningseffekter både för de målgrupper som prioriterades och andra,
- gett en inte oväsentlig förbättring av vårdstatus för föremål/dokument i berörda samlingar/arkiv och
- i stor omfattning bidragit till ökad tillgänglighet.

Det insamlade materialet gav emellertid inte möjlighet att med säkerhet kvantifiera värdet av dessa resultat. Svarefrekvensen på enkäten var genomgående förhållandevis låg, och många enkäter var ofullständigt ifyllda. En anledning till detta var sannolikt att den mer än 10-sidiga enkäten av många upplevdes som alltför omfattande och krånglig att fylla i. För till exempel dåvarande Skaraborgs länsmuseum innebar enkäten att museets tjänsteman hade att fylla i formulär som omfattade mer än 115 A4-sidor, där många frågor framstod som helt irrelevanta i sammanhanget. Eftersom man även ålagt att inlämna en rapport för arbetet till regeringen uppfattades enkäten också som ett onödigt dubbelarbete.

Det osäkra underlaget tvingade Statskontoret att göra en mer kvalitativ bedömning, där man bland annat ansåg sig kunna slå fast att den merkostnad per sysselsatt som projektet uppvisade, jämfört med den vid samma tid genomsnittliga kostnaden för en dyr arbetsmarknadsåtgärd, väl uppvägdes av det mervärde som SESAM-projektet ska-

¹⁰ Förordning (1995:1035) om sysselsättningsinsatser inom kulturområdet.

¹¹ Ku 1998/1147/Ka

¹² Kulturpolitik 1996/97:3

¹³ Prop. 1996/97:1, 1997/98:1, 1998/99:1 och 1999/2000:1

¹⁴ Svenska Museer, nr. 3-4/1996

¹⁵ Ku 1998/2442/Ka

¹⁶ Statskontoret 1999:26, Ku 1999/2453/Ka

pat för kultursektorn. Statskontorets slutsats blev därför att det samlade värdet av de uppnådda resultaten låg väl i paritet med kostnaderna för satsningen.

Statskontorets rapport låg senare till grund för regeringens skrivelse *Sysselsättningsåtgärder inom kulturområdet, SESAM-projektet* där projektets resultat kommenteras under fem rubriker: Sysselsättning, Tillgänglighet, Vård och magasinering, Utbildning och attitydförändringar, Samverkan.¹⁷ Med hänsyn till syftet med denna framställning inskränker jag mig i mitt referat i det följande till vad som framkommer under rubrikerna: Sysselsättning, Tillgänglighet och Samverkan.

Sysselsättning

I sin projektplan räknade SESAM-gruppen med att ca 400 personer skulle kunna få arbete i två och ett halvt år, vilket skulle motsvara 1.000 årsverken. Statskontorets utvärdering visade att totalt ca 1.230 personer varit anställda och tillsammans utfört 1.021 årsverken. Av dessa hade 607 personer varit anställda kortare eller längre tid med SESAM-medel, vilket alltså överträffade prognosen. Så gott som alla de som anställdes med SESAM-medel var akademiker med inriktning på museiämnen, specialutbildade eller hantverkare, i enlighet med de mål som formulerades av SESAM-gruppen. Cirka en tredjedel av de projektanställda fick också någon form av fortsatt anställning vid samma institution efter det att projektet slutförts.

Men SESAM-projektet genererade även sysselsättning utöver den som finansierades med SESAM-medel. Av det totala antalet anställda var drygt hälften, eller 625 personer, finansierade med andra medel, som till exempel de handledare för de SESAM-anställda som finansierades genom institutionernas ordinarie budget, samt personer anställda med medel från AMS.

Flera projekt var också utökade med ALU-deltagare där en kommun eller förening stått som arbetsgivare, vilket innebar att dessa personer inte kunnat redovisas med utgångspunkt i uppgifter från berörda museer och arkiv. Så uppskattade till exempel Arbetarrörelsens arkiv att mellan 50 och 100 ALU-projekt hade varit involverade i ett projekt kring fackliga fanor, där sammantaget mellan 1.000 och 2.000 personer varit sysselsatta under längre eller kortare tid.

Sammanfattningsvis konstaterar regeringen i sin skrivelse att SESAM-projektet väl uppfyllt förväntningarna med avseende på sysselsättning.

Tillgänglighet

Ett viktigt mål för SESAM-projektet var att öka samlingarnas tillgänglighet. Detta kan ske på många olika sätt, men en grundförutsättning är att museernas och arkivens samlingar är registrerade och katalogiserade.

Enligt Statskontorets undersökning innefattade omkring 70 procent av SESAM-projekten registrering och katalogisering. Men arbetet är mycket omfattande, vilket medförde att andelen av de totalt 24.322.930 föremål som var i behov av registrering hos de institutioner som deltog i projektet endast minskade med ca 10 procent. Drygt 80 procent av projekten omfattade även dokumentation och digitalisering, där projektet resulterade i att antalet föremål som digitaliserats (dvs. enligt Statskontorets definition registreringen gjorts sökbar i en databas) ökade med över 30 procent. Hur stor andel av museernas samlingar som var digitaliserade då projektet inleddes framgår emellertid inte av undersökningen.

Ett delmål i SESAM-gruppens projektplan var också att den digitaliserade informationen skulle bilda underlag för nya användningsområden. Genom en heltäckande databas tillgänglig via Internet skulle museer, skolor och allmänheten kunna ta del av landets samlade museiföremål och arkivalier. Tanken hade uppenbarligen också ett starkt stöd hos institutionerna, då det visade sig att 63 procent av de beviljade medlen kunde fördelas till projekt som i sin ansökan uppgav att man planerade att utnyttja Internet. Bland läns museerna och de kommunala museerna var iordningställandet av ett

¹⁷ Skr. 1999/2000:65

faktorum för att göra det digitaliserade materialet tillgängligt ett något vanligare alternativ. Men i praktiken visade det sig svårt att förverkliga visionen om en ökad tillgänglighet via Internet, främst på grund av att SESAM-medlen inte kunde användas till inköp av utrustning. Många av institutionerna ansökte om extra medel för datautrustning hos Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, men fick så gott som undantagslöst avslag.

Den ökade tillgänglighet som Statskontoret bedömer att SESAM-projektet resulterat i avser med hänsyn till detta i första hand museernas och arkivens interna arbete, där upprättandet av lättillgängliga register underlättat det dagliga arbetet och personalen fått en betydligt bättre kunskap om sina samlingar.

Samverkan

I SESAM-gruppens handlingsplan föreslogs inte bara ett samarbete kring digitalisering, utan även gemensamma vårdstationer och magasin. Syftet var att uppnå en samordning av SESAM:s olika delmoment. Projektet tänktes att som helhet leda till en ökad samverkan mellan institutionerna. Arbetet kunde emellertid enligt regeringens bedömning inte i någon större utsträckning sägas ha formellt samordnats mellan de olika institutionerna. Men det informella samarbetet mellan projekten var desto större. SESAM-projektet kan på så sätt sägas ha stärkt samarbetet mellan till exempel större och mindre museer och andra myndigheter. Som särskilt betydelsefulla framhölls de insatser som gjordes av Riksantikvarieämbetet och den samverkan mellan läns museerna och landets hembygdsmuseer som skedde inom ramen för SESAM.

Ytterligare ett område där samverkan varit relativt stor var enligt regeringens bedömning frågor kring datorisering, där inte minst det av Västerbottens museum utarbetade databasprogrammet Sofie spreds till många SESAM-projekt, särskilt till mindre kommunala museer och hembygdsföreningar.¹⁸ Men problemen kring utarbetandet av gemensamma normer och en terminologi för en nationell databas på museiområdet kunde inte lösas inom ramen för SESAM-projektet.

I regeringens samlade bedömning av projektet som helhet konstaterade man emellertid att SESAM-projektet gett goda resultat och låg väl i paritet med kostnaderna för satsningen. Inte minst gällde detta sett ur sysselsättningssynpunkt. Ytterligare en vinst var att man genom projektet fått en större kunskap om vilka problem som kvarstår, och en bättre insikt om vilka resurser som krävs för att åtgärda dessa. Genom den påbörjade digitaliseringen av samlingar och arkiv bedömdes förutsättningarna för det fortsatta arbetet inom detta område också ha förbättrats.

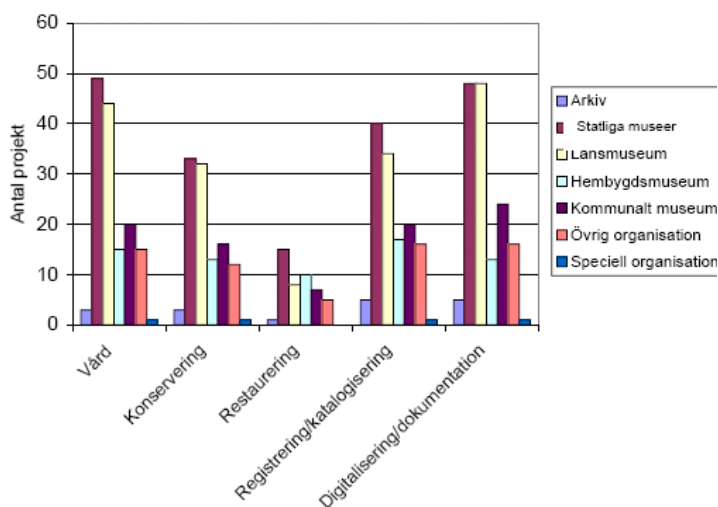
Påståendet att man fått en ökad kunskap om vilka problem som kvarstår och insikt om vilka resurser som krävs för att åtgärda dessa är möjligen riktigt. Men detta gäller i så fall endast på ett allmänt plan. Någon dokumentation eller sammanställning där konkreta uppgifter av det slaget presenteras existerar inte. – Då det gäller omfattningen av de resultat som uppnåtts avseende vård och dokumentation av samlingarna är de siffror som redovisas både ofullständiga och otillförlitliga. Något som gör att materialet tyvärr inte kan ligga till grund för en beräkning av kostnaderna för de olika arbetsinsatser som gjorts, och därmed inte heller kan tjäna som underlag för en uppskattning av kostnaderna för det fortsatta arbetet med en digitalisering av samlingarna, vilket hade varit önskvärt.

De konkreta resultaten

Statskontorets utredning var i första hand inriktad på en utvärdering av SESAM-projektets sysselsättningseffekt, och beskriver de insatser som gjordes mycket kortfattat. I

¹⁸ Hösten 2003 användes Sofie av 269 olika brukare, främst hembygdsföreningar, men också av 16 av landets 25 läns museer. Sommaren 2005 hade antalet brukare ökat till 336. www.vasterbottensmuseum.se/sofiesidor/sofieanv.php

ett diagram ger man en översiktlig bild av hur projekt med olika inriktning fördelades mellan olika typer av organisationer:

Av diagrammet framgår att det var ungefär lika många projekt som omfattade vård som digitalisering/dokumentation av samlingarna. Ett mindre antal inriktades mot registrering/katalogisering, och något färre på konservering. Det minsta antalet projekt var inriktade på restaurering. I samtliga fall förekom de olika typerna av projekt i ungefär samma omfattning bland statliga museer och läns museer. Mindre skillnader i detta avseende förekom främst då det gällde restaurering samt registrering/katalogisering.

I en tabell visar man också hur de totalt 237 projekt som beviljades medel fördelades mellan skilda typer av organisationer. De flesta projekten genomfördes av de statliga museerna, men antalet projekt var också stort vid läns museerna. Antalet projekt knutna till hembygds museerna framstår emellertid som mindre än vad de i realiteten var, eftersom flera projekt vid läns museerna även omfattade hembygds museernas samlingar.

Organisationer	Antal projekt
Arkiv	13
Statligt museum	85
Läns museer	54
Hembygds museer	33
Kommunala museer	27
Övriga organisation	23
Speciella organisationer	3
Summa projekt	237

Allmänt sett kan det konstateras att SESAM-projektet hade en nationell spridning som skapade sysselsättning även på många mindre orter och i organisationer utanför de statligt finansierade museerna. Totalt sett gick de största ekonomiska bidragen till de statliga museerna, men satsningen på de regionala museerna var också betydande. Det framgår av tabellen på nästa sida, i vilken Statskontoret redogör för hur de beviljade medlen fördelades mellan de olika typerna av organisationer:

Beviljade medel Totalt

Organisationstyp	Medel-värde	Antal org	Summa bidrag	Minsta bidrag	Största bidrag	% av bidrags-summan	% av totala antalet org
Arkiv	5530,467	6	33182,8	252,0	24771,0	14,7	7,1
Statliga museer	4653,368	19	88414,0	750,0	14910,0	39,1	22,6
Länsmuseum	2309,818	28	64674,9	306,0	4711,9	28,6	33,3
Kommunalt museum	849,580	10	8495,8	248,0	3443,5	3,8	11,9
Övrig organisation	800,942	19	15217,9	84,5	2058,0	6,7	22,6
Speciell organisation	8179,500	2	16359,0	4359,0	12000,0	7,2	2,4
Total	2694,576	84	226344,4	84,5	24771,0	100,0	100,0

I de slutrapporter från projekten som ingavs till Kulturdepartementet finns mer utförliga beskrivningar av det arbete som utfördes, men konkreta uppgifter om de resultat som uppnått är relativt sällsynta och summariska. En genomgång av rapporterna ger emellertid en bild av bredden och variationen i projekten.

Det största enskilda projektbidraget på nära 15 milj. kr gick till *Naturhistoriska riksmuseet* som under längre eller kortare tid sysselsatte totalt 31 personer. Bland de projekt som genomfördes vid museet kan nämnas uppordningen av den fanerogambotaniska sektionens samlingar. Av sektionens hela samlingar på 2.560.000 exemplar kunde 20.000 poster dataregistreras och göras tillgängliga på Internet och sökbara via en egen webbsida och ett särskilt utformat formulär på såväl svenska som engelska. Ett annat projekt avsåg inventering och registrering av museets oregistrerade mineralsamling, där 15.000 föremål identifierades, registrerades, etiketterades och placerades i samlingsskåp, respektive gallrades. Utöver detta kunde uppgifter om 65.000 av samlingens totalt 175.000 föremål överföras i en ny databas. Att så omfattande insatser kunde göras berodde på att även stora delar av museets ordinarie personal engagerades i arbetet under den period som SESAM-projektet pågick.

Bland de projekt som genomfördes vid *Nationalmuseum* kan nämnas upprättandet av en databas över Moderna museets samlingar vilket under projektiden sysselsatte totalt sju personer. Ytterligare två personer arbetade med registrering, komplettering av inventarieförteckning och dokumentation vid Nationalmuseets avdelning för konsthantverk, och tre personer med motsvarande arbetsuppgifter vid Prins Eugens Waldemarsudde. Det mest omfattande projektet vid museet berörde emellertid grafiksamlingen, där åtta personer under tre år arbetade med att montera om grafiska blad. Några uppgifter om omfattningen av det arbete som utfördes ger emellertid inte museets enkätsvar till Statskontoret.

Sådana uppgifter föreligger emellertid i den avrapportering till Kulturdepartementet som *Medelhavsmuseet* gör. Uppgifterna är visserligen knapphändiga, men de ger ändå en grov uppfattning om storleksordningen på de kostnader som är förknippade med en digitalisering av den typ av arkeologiska samlingar museet har. Arbetsinsatsen omfattade 12 manår och sysselsatte fem personer i tre delprojekt, indelade efter olika samlingssektorer: Cypern, Egypten samt Antiksamlingen. Totalt registrerades ca 12.000 föremål i 17.500 poster i en databas där även digitala bilder av föremålen i hög kvalitet och med omfattande beskrivningar ingick. Kostnaden för arbetet, inklusive lokalkostnader, datasupport, etc., uppgick till totalt 4.5 milj. kr. Dividerat med antalet föremål ger detta en styckekostnad för digitalisering på ca 375 kr.

Projekt som avsåg registrering/katalogisering samt digitalisering/dokumentation var, som framgått av diagrammet i det föregående, även vanliga bland länsmuseerna. En genomgång av inlämnade rapporter understryker åter bredden och variationen i de projekt som genomfördes. Tillsammans ger de knapphändiga uppgifter om kostnader och resultat som meddelas också en bild av spännvidden i ambitioner och styckepris för

en digitalisering av museernas samlingar. Felkällorna är emellertid många och slutsatserna med hänsyn till detta mycket osäkra.

Ett exempel ger Värmlands museum, som för uppordning, digital registrering, ommärkning och katalogisering av sina arkeologiska samlingar totalt förbrukade 989.000 kr. De resultat man uppnådde är emellertid svårtolkat utifrån de siffror man anger: Under rubriken registrering/katalogisering uppger man att man bearbetat 1.000 föremål, samt under rubriken digitalisering 6.100 föremål. Utöver detta uppges 1.600 föremål vara tillgängliga i en databas och 250 i utställningar.

I ett annat projekt uppger museet att man förbrukat totalt 1.766.000 kr för motsvarande insatser avseende de kulturhistoriska samlingarna. I detta fall anger man att man registrerat/katalogiserat 6.000 föremål och digitaliserat 9.000 föremål. Utöver detta anges 2.500 föremål vara tillgängliga i en databas och 500 i utställningar.

Det är givetvis omöjligt att tränga bakom uppgifter som dessa, men en jämförelse mellan kostnaderna och det arbete som utförts antyder att styckekostnaden för arbetet med enskilda föremål ur de arkeologiska respektive kulturhistoriska samlingarna i detta fall inte skiljer sig alltför mycket från varandra.

Annorlunda förhåller det sig med två projekt som avrapporteras av Älvsborgs läns-museum. I det ena fallet har en person under 8 månader och till en total kostnad av 388.083 kr (inkl. omkostnader) uppordnat, registrerat och katalogiserat en tidigare helt obearbetad mineralsamling omfattande 3.108 stuffer i en databas. I samband med arbetet har även ett omfattande kulturhistoriskt faktamaterial kring samlingarna och insamlarna utarbetats. Styckepriset för arbetet uppgår i detta fall till ca 125 kr per objekt.

I det andra exemplet har en person under två år och till en total kostnad av 875.883 kr (inkl. omkostnader) utfört motsvarande arbete avseende en insektssamling omfattande 25.000 exemplar fördelade på ca 8.100 arter. Samtliga exemplar har registrerats, men bestämningen har i första hand begränsats till familjenivå. Styckepriset för arbetet uppgår i detta fall till ca 35 kr per objekt.

I bägge fallen har arbetet medfört att museet, utöver en väsentligt ökad kunskap om samlingarna, även fått en bild av det skiftande vetenskapliga värdet hos skilda delar av samlingarna. Något som är av betydelse då det gäller att bedöma vilka resurser man i framtiden skall avsätta för att bevara dem. Avrapporteringen från Älvsborgs läns-museum är kortfattad, men skiljer sig från flertalet övriga rapporter i det att den ger underlag för åtminstone en grov uppskattning av relationen mellan uppnådda resultat och kostnader.

Andra rapporter har sitt värde i att de ger en konkret bild av hur arbetet organiserats vid det enskilda museet och vilka kringfunktioner projekten tagit i anspråk. – Ett exempel ger rapporten från Jönköpings läns museum, som också illustrerar hur SESAM-projektet genererade sysselsättning för andra än de arbetslösa akademiker som arbetade inom projektet.

Vid museet genomfördes tre delprojekt inom SESAM: konst, textil och kulturhistoria, vilka vart och ett sysselsatte en museiutbildad akademiker under 1½-2½ år. Utöver dessa arbetade fem ALU-anställda arkeologer utanför SESAM-projektet under 6 månader med att lägga in uppgifter om 3.000 arkeologiska fynd i museets databas. Därutöver deltog tre ungdomspraktikanter och lika många ALU-anställda under 3-8 månader, vilka förutom att hjälpa till med att registrera och fotografera föremål, även utförde nödvändiga praktiska göromål som till exempel att plocka fram, transportera, rengöra, paketera och återplacera föremål.

Inom konstprojektet uppordnades och dokumenterades museets grafiksamling, som också placerades i nya syrafria mappar och registrerades i en databas. En liknande insats utfördes vid de kulturhistoriska samlingarna, där ca 5.000 föremål (ungefär 1/3 av hela samlingen) kunde bearbetas under de 2½ år projektet varade. Motsvarande arbete genomfördes också inom textilprojektet, vilket bl.a. medförde att man kunde konstatera att den samling som man ursprungligen uppskattade att omfattade ca 15.000 föremål i verkligheten endast omfattade 5.000 föremål.

De tre SESAM-anställda utgjorde således kärnan i ett projekt som även gav utrymme för andra arbetsmarknadspolitiska insatser under längre och kortare tid, vilka sammantaget resulterade i att kanske upp till 1/3 av föremålen i museets samlingar kunde uppordnas och registreras i en databas.

Länsmuseernas SESAM-projekt berörde emellertid inte endast de egna samlingarna. Vid flera museer genomförde man också projekt som omfattade hembygdsföreningarnas samlingar. I många fall hade projekten formen av en inledande inventering av hembygdsföreningarnas samlingar, omfång, innehåll och behov av vård – som till exempel vid länsmuseerna i Norrbottens, Jämtlands, Dalarnas, Värmlands, Upplands och Älvsborgs län. Som ett resultat av detta kunde man i Jämtlands län konstatera att hembygdsföreningarnas samlingar omfattade drygt 135.000 föremål. I Upplands län var motsvarande siffra ca 70.000, till vilka kan läggas ytterligare ca 25.000 föremål förvaltade av enskilda samlare, som även ingick i undersökningen.

I ett nästa steg bistod sedan flera av dessa museer länets hembygdsföreningar med besiktningar och rådgivning kring samlingarnas vård. Andra medverkade med utbildning och stöd vid registrering och upprättande av databaser i de många projekt på lokal nivå som tillkom inom ramen för olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Men det var inte bara länsmuseerna som var engagerade i den här typen av projekt. Vid kansliet för stiftelsen Ekomuseum Bergslagen höll man i ett projekt som bl.a. gav upphov till en liten informationsbroschyr med rubriken: *Tingen talar. En hjälpreda för föremålsvård*. I broschyren ger man tips om hur man bäst förvarar och vårdar föremål, men också en kort beskrivning av innehåll och omfång hos de samlingar med sammanlagt mer än 30.000 föremål som ingår i de närmare trettio miljöer som är knutna till Ekomuseet. – Alltifrån den del av en sko från 15-1600-talet, en medeltida yxhammare och en malmklocka som utgör Väster Silfbergs Vänners samlingar, till Söderbärke hembygdsgårds samlingar omfattande ca 5.000 föremål: möbler, husgeråd och redskap tillhörande en bergsmansgård från 1800-talet samt brev, bokföringsböcker, filmer och bandinspelningar från bygden – eller de lok, vagnar och andra föremål som återfinns i lokstallet på hamnområdet i Smedejbacken.

Projektet vid Ekomuseum Bergslagen illustrerar den spännvidd och komplexitet som även finns beträffande uppordning, katalogisering och vård av samlingar utanför museiväsendet, vilka kan omfatta alltifrån delar av en sko till bevarade ånglok, eller maskiner och utrustning från någon industri.

En annan form av komplikation illustreras av arbetet med dokumentation, vård och konservering samt digitalisering av de kultur- och naturhistoriska samlingarna vid Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum, där totalt nio personer arbetade i museets SESAM-projekt. Utöver de gängse arbetsuppgifter som är förknippade med ovanstående insatser omfattade arbetet även ett kvalificerat språkarbete, i syfte att finna sakord till föremålen inom samtliga samiska språkgrupper.

SESAM-projektet avsåg i första hand att komma till rätta med de problem som var förknippade med museernas föremålssamlingar. Men det förekom även att medel beviljades för projekt som avsåg uppordning och digitalisering av arkiv och fotosamlingar. Ett exempel är Stiftelsen Grännamuseets projekt ”S A Andrée på Internet” som hade som mål att katalogisera, registrerar och digitalisera bildmaterialet kring Andrées polar-expedition år 1896-97.

Under de sex månader projektet pågick bearbetades och lagrades 1.500 bilder/negativ digitalt på cd-skivor. Av den ekonomiska redogörelsen framgår att den totala kostnaden uppgick till 238.587 kr – det vill säga 159 kr per digitaliserat foto. Men från denna kostnad kan dras den investering i teknisk utrustning och programvaror på 78.330 kr som gjordes, vilket skulle betyda att kostnaden för arbetet var 107 kr per bild.

I de slutrapporter från projekten som ingavs till Kulturdepartementet finns som framgår av exemplen ett material samlat som ger möjlighet att bilda sig en uppfattning om variationen i de olika projekt som genomfördes inom ramen för SESAM-projektet.

Men varken Statskontorets enkät eller den avrapportering som gjordes till Kulturdepartementet ger möjlighet att dra några mer långtgående slutsatser avseende omfattningen av och kostnaderna för de arbetsinsatser som gjordes, att ligga till grund för en kalkyl över kostnaderna för det återstående arbetet med att digitalisera landets museisamlingar.

I det föregående har ett begränsat antal mycket ungefärliga uppskattningar av kostnaderna för digitaliseringen av olika föremålsgrupper nämnts, utan anspråk på att beskriva de faktiska kostnaderna för det arbete som utförts. Syftet har endast varit att illustrera hur redan dessa enkla beräkningar pekar på de stora skillnader i kostnader för en digitalisering som föreligger mellan olika typer av föremål och utifrån vilken ambitionsnivå arbetet utförs. – Till dessa frågor finns det anledning att återkomma längre fram. Men innan så sker skall ytterligare ett exempel på en sysselsättningspolitisk insats av betydelse för digitaliseringen av museernas samlingar och arkiv beskrivas helt kort.

Kulturarvs-IT

Kulturarvs-IT har bedrivits som försöksverksamhet vid Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna åren 2000-03. Syftet har varit att öka tillgängligheten till kulturarvet och bereda arbete för personer med arbetshandikapp.¹⁹ Regeringen beslutade år 2002 att satsningen skulle permanentas fr.o.m. år 2003 och att Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna även fortsättningsvis skulle leda och samordna verksamheten vid arbetsplatserna i Kiruna, Strömsund och Grängesberg.²⁰ Verksamheten är inriktad på digitalisering av de centrala kulturarvsinstitutionernas samlingar och beräknas omfatta 110 personer med lönebidrag och 14 arbetsledartjänster. Under de gångna åren har emellertid endast ca 50 lönebidragstjänster samt sex arbetsledartjänster kunnat finansieras genom de medel som anvisats.

Arbetet har fokuserats på digitalisering av i huvudsak fotografier, samt skanning av dokument och registrering av tillhörande uppgifter. Bland de uppdragsgivare som fått delar av sina fotografiska samlingar skannade och digitalt bearbetade finns: Riksantikvarieämbetet, Tekniska museet, Moderna museet, Sjöhistoriska museet, Historiska museet, Marinmuseet, Nordiska museet, Livrustkammaren, Nationalmuseet, Hallwylska Museet, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek samt Skokloster slott. Härutöver har Riksarkivet och Kungliga Biblioteket fått olika former av dokument, handlingar och register skannade.

I en sammanställning presenteras den samlade produktionen vid de tre orterna under åren 2000-03.²¹

	År 2003	År 2002	År 2001	År 2000
Antal skannade fotografier	47.816	54.197	80.529	32.614
Antal skannade dokument	132.797	118.852	135.510	28.583
Antal registrerade poster	77.351	55.807	36.596	89.073

Anledningen till att antalet skannade fotografier sjunkit under senare år är att arbetet omfattat ett mer krävande material, samtidigt som kvalitetskraven höjts och mer tid ägnats åt efterarbete, som till exempel färgjustering och digital retuschering av bilderna. I övrigt uppvisar verksamheten som förväntat en jämn ökning av produktionstakten, som en följd av att arbetsrutiner och kontakterna med uppdragsgivarna utvecklas, liksom de anställdas färdigheter.

Utöver denna centrala satsning pågår en motsvarande decentraliserad verksamhet vid flera av de regionala museerna under ledning av Riksantikvarieämbetet, som anställer arbetsledarna i regionerna. I likhet med verksamheten vid Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna startades projektet år 1999 som en försöksverksamhet i syfte att bereda sys-

¹⁹ Prop. 1998/99:1

²⁰ Prop. 2002/03:1

²¹ Avrapportering av regeringsuppdrag Kulturarvs-IT 2003; den centrala satsningen. 2004.02.12

selsättning för personer med arbetshandikapp, och permanentades fr.o.m. år 2003. Arbetet omfattar digitalisering och bearbetning av museisamlingar eller arkivmaterial, sökning i databaser eller annan informationstjänst.²²

Museerna har själva fått välja vilka samlingar som skall digitaliseras, och har till övervägande del valt att arbeta med sina ofta mycket omfattande fotosamlingar. Andra uppgifter har varit katalogisering av föremålssamlingar samt registrering och skanning av etnologiska uppteckningsarkiv och andra handlingar.

I Skåne drivs verksamheten av en ekonomisk förening, Regis, med Malmö Museer, Kulturen i Lund, Regionmuseet i Skåne samt Stiftelsen Hadar som medlemmar. Föreningen bildades 1999 med syfte att på ett professionellt och affärsmässigt sätt digitalisera text och bild. Bland de tjänster man utför finns: skanning av texter och bilder, bildbearbetning, bildvård, föremålsfotografering, databasregistrering av bild-, konst- och föremålssamlingar, arkivhandlingar och kyrkböcker, m.m. samt uppbyggnad och underhåll av databaser. Utöver detta erbjuder man även olika tjänster baserade på GIS – ett datorbaserat system för att hantera lägesbunden information, normalt presenterat på en karta av något slag. Bland kunderna finns, utöver de museer som ingår i föreningen: Ronneby kommun, Sveriges Järnvägsmuseum och Ängelholms kommun. För Ronneby kommun skannar man detaljplaner och bygger upp en arrendedatabas. Åt Järnvägsmuseet digitaliserar man ett fotoarkiv och åt Ängelholm kommunens byggnadsritningar.

Antalet deltagande museer och anställda i Kulturarvs-IT har varierat genom åren, beroende på tillgången på arbetskraft och de deltagande institutionernas möjlighet att i samarbete med respektive länsarbetsnämnd och museernas huvudmän finansiera sin del av verksamhetens kostnader. Ytterligare en anledning till att en del museer valt att inte satsa på verksamheten har varit att man ansett att kvaliteten på det arbete som utförts inte varit sådan att det motsvarat kostnaderna.

Under år 2004 deltog 18 regionala och kommunala kulturinstitutioner i verksamheten där utöver de 18 arbetsledarna totalt 106 lönebidragsanställda arbetat. Erfarenheter och resultat sammanställdes och avrapporterades till regeringen av Riksantikvarieämbetet i anslutning till myndighetens årsberättelse år 2004.²³

Av rapporten framgår att man vid institutionerna tillsammans skannat mer än 100.000 bilder och registrerat mer än det dubbla antalet poster i olika databaser. Till detta kommer löpande rättningsarbete samt olika vård- och bevarandeåtgärder som utförs i samband med digitaliseringen. – En jämförelse med uppgifterna från Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna i det föregående visar att arbetstakten varit likartad vid de olika arbetsplatserna och antyder att kapaciteten då det gäller skanning av bilder och näraliggande arbetsuppgifter uppgår till ca 1.000 bilder per år, och då det gäller registrering ungefär det dubbla antalet poster.

Men de insatser som görs kan inte endast mätas i kvantitativa termer: Genom digitaliseringen minskar slitaget på originalmaterialet, samtidigt som tillgängligheten ökar. Vid mer än hälften av de deltagande institutionerna finns det inskannade materialet idag tillgängligt via Internet, och vid de övriga har förberedelserna för detta kommit långt. Utöver detta har verksamheten även en viktig social funktion i det att den erbjuder ett meningsfullt arbete för personer som på grund av olika handikapp står utanför den ordinarie arbetsmarknaden.

Kulturrådets statistik

SESAM-projektet och Kulturarvs-IT har i första hand motiverats utifrån ett sysselsättningspolitiskt perspektiv, vilket också satt sin prägel på hur insatserna planerats och utvärderats: I centrum har stått uppgifter om antalet sysselsatta och kostnader, medan intresset för de konkreta resultat som uppnåtts varit mindre.

²² Förordning om bidrag till lönekostnader inom verksamheten kulturarvs-IT. SFS 2003:248

²³ Avrapportering av regeringsuppdrag: Den regionala Kulturarvs-IT satsningen prop. 1998/99:1 utgiftsområde 14, besl. 1998/99:AU 1, rskr 1998/99:105

Frågor av den arten är emellertid centrala i den statistik över den ordinarie verksamheten vid landets museer och konsthallar som Statens kulturråd utarbetar på uppdrag av regeringen varje år. Underlaget för Kulturrådets statistik utgjordes år 2003 av uppgifter från totalt 237 institutioner fördelade enligt tabellen på följande sida.

Tabell 1. Museer och konsthallar fördelade efter typ.
Table 1. Museums and art galleries distributed according to type.

Typ	Antal institutioner
Centralmuseer	24
Övriga statliga museer	32
Regionala museer	26
Kommunala museer	74
Övriga museer	52
Konsthallar	29
Summa	237

Statistiken omfattar således nära fem gånger så många museer som de som låg till grund för den undersökning som publicerades i betänkandet *Minne och bildning*. – Men tyvärr uppfyller de statistiska uppgifterna om museernas föremålssamlingar och arkiv man presenterar inte de kvalitetskrav som kan ställas på en offentlig statistik.

I Kulturrådets rapport *Museer och konsthallar 2002. Kulturen i siffror 2003:5* gör man för första gången ett försök att sammanställa uppgifter om samlingarnas storlek, fördelade på *fotografier*, *arkivalier* (hyllmeter) samt *föremål*. Utöver detta finns här även uppgifter om samlingarnas tillväxt samt hur stor andel av samlingarna som är dokumenterade i digital form. Sammanställningen återkommer följande år i rapporten *Museer och konsthallar 2003. Kulturen i siffror 2004:3*.

Vissa förändringar sker givetvis mellan de bägge åren, men uppgiften att samlingarna av arkivarier minskar från 2.203.607 hyllmeter år 2002 till 54.924 hyllmeter år 2003 väcker frågor. En kontroll av underlaget visar emellertid att förklaringen till de höga siffrorna år 2002 är att det skett en sammanblandning mellan *antalet hyllmeter* och *antalet arkivalier* i uppgifterna om arkivsamlingarna: Så uppges Arkitekturmuseet ha en arkivsamling som omfattar totalt 2.000.000 hyllmeter, då uppgiften i verkligheten avser *antalet* ritningar och andra arkivalier.²⁴ En liknande sammanblandning har skett då det gäller Grafiken hus som uppges ha 6.000 hyllmeter arkivalier, där uppgiften i verkligheten avser *antalet* grafiska blad. Andra uppenbarligen missvisande uppgifter avser Hallwylska museet, Kalmar konstmuseum och Livrustkammaren, vars arkivalier uppges omfatta 9.000, 78.692 respektive 80.000 hyllmeter.

På liknande sätt uppges föremålssamlingarna ha minskat från totalt 57.835.544 år 2002 till 46.064.671 år 2003, utan att någon förklaring ges.

Arkivalier

Sammanblandningen mellan antalet hyllmeter och arkivalier återkommer år 2003 av allt att döma endast i uppgifterna om Grafikens hus och Tullmuseet. Det totala antalet hyllmeter arkivhandlingar hos de 102 museer som avgivit uppgifter om detta uppgick efter justering därför år 2003 sannolikt till ca 41.000 hyllmeter.

I enlighet med Kulturrådets rubricering fördelades dessa arkivalier mellan museer med olika huvudmannaskap enligt tabellen:

Centralmuseer,	18.081
Övriga statliga museer	3.649
Regionala museer	9.305
Kommunala museer	6.165

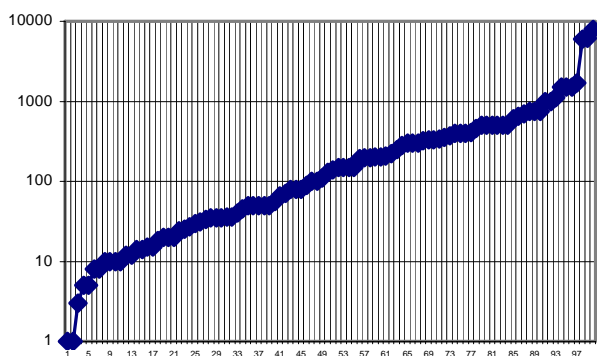
²⁴ År 1997 uppges museets samlingar omfatta: "...över 1 miljon skisser och ritningar, skrivelser, tidningsklipp, ljudband och böcker, närmare 500.000 fotografiska bilder i form av negativ, kopior, dia, video och filmer samt 1.000 modeller och andra föremål." Samlingarna. Arkitekturmuseets årsbok 1997 (1997), s 7

Övriga	3.680
Konsthallar	44
Totalt	40.924

De mest omfattande arkiven fanns vid centralmuseerna, där bl.a. Nordiska museets arkiv omfattade 6.166 och Musikmuseets arkiv 1.120 hyllmeter. I underlaget ingick emellertid inte uppgifter från Statens historiska museer, vars omfattande arkiv förvaltas av ATA. Bland övriga statliga museer märks särskilt Sveriges teatermuseum med 1.706 hyllmeter arkivalier, och bland de regionala museerna Malmö museer med totalt 1.500 hyllmeter, följt av Jönköpings länsmuseum med 1.000 och Läns museet i Västerbotten med 750 hyllmeter arkivalier.

Arkivens omfattning varierar emellertid starkt mellan 1-6.000 hyllmeter. Många museer och konsthallar saknar också helt egna arkiv. Av de nära 230 institutioner som ingick i underlaget för statistiken år 2002, var det endast 102 som uppgav omfånget på sina arkivalier. Diagrammet nedan ger en uppfattning om den stora variationen mellan de enskilda institutionerna. Antalet hyllmeter arkivhandlingar anges i en logaritmisk skala.

Antal hyllmeter arkivalier i skilda museer.

Föremålssamlingar

Att föremålssamlingarna minskat från totalt 57.835.544 år 2002 till 46.064.671 år 2003 beror främst på det faktum att uppgifter om Statens historiska museums respektive Zoologiska museets i Lund föremålssamlingar saknas i underlaget för år 2003. I sammanställningen för år 2002 uppgår dessa till 20.493.946, respektive 1 miljon föremål. Men bortfallet av Zoologiska museets föremålssamlingar uppvägs i sammanställningen av att Arkitekturmuseets ca 2 miljoner ritningar i statistiken för år 2003 registrerats som föremål istället för som arkivalier under år 2002.

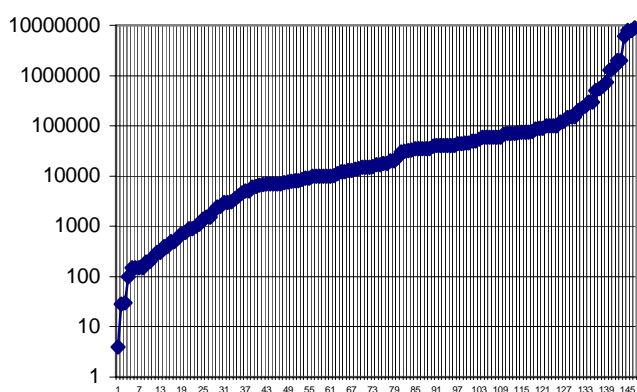
Förvirringen växer då man samtidigt kan konstatera att de *övriga statliga museernas* föremålssamlingar ökat från totalt 15.208.324 föremål år 2002 till 22.318.219 föremål år 2003. – Förklaringen är i detta fall att man i statistiken för år 2002 bokfört Lunds universitets historiska museums 8 miljoner föremål två gånger, och att Bergianska Botaniska Trädgårdens samlingar ökat från 9.000 föremål år 2002 till 90.000 föremål 2003. Något som sannolikt även det beror på ett skrivfel, men där det är svårt att avgöra vilken siffra som är den rätta.

Till detta kommer att underlaget för Kulturrådets statistik ser olika ut år 2002, respektive 2003: Statistiken för år 2002 bygger på uppgifter från 198 museer och 30 konsthallar. År 2003 var motsvarande underlag 208 museer respektive 29 konsthallar. De institutioner som lämnat svar var inte heller identiska. – Mellan de bägge åren har några fallit bort och ersatts av andra, samtidigt som det också förekommer variationer i vilken omfattning respektive institution lämnat nya uppgifter, eller endast upprepat tidigare års uppgifter i den senare enkäten. Ett exempel på att uppgifter utgått ger Statens historiska museum respektive Zoologiska museet i Lund enligt ovan. Evolutionsmuseet i Uppsala har uppenbarligen endast upprepat föregående års uppgift att museets samlingar omfattar totalt 6 miljoner föremål, eftersom man i 2003 års siffror

inte räknat in den tillväxt som man på annan plats uppger att under året har uppgått till 20.000 föremål.

Oavsett dessa brister i underlaget framgår det klart att museisamlingarnas storlek varierar starkt, från flera miljoner till några enstaka tiotal föremål. Flertalet samlingar ligger i intervallet 1.000-100.000 föremål, med en övervikt för samlingar i storleksordningen 10.000-100.000 föremål. Diagrammet återger förhållandet i logaritmisk skala. Underlaget utgörs av de 153 av de totalt drygt 230 institutioner som i enkäten år 2002 uppgivit omfånget på sina föremålssamlingar uttryckt i antalet föremål.

Antal föremål i de skilda museernas samlingar

Centralmuseerna och övriga statliga museer förvaltar de största föremålssamlingarna, varav centralmuseernas samlingar enligt Kulturrådets statistik omfattar 32 procent och de övriga statliga museernas samlingar 48 procent av samtliga föremål, enligt Kulturrådets sammanställning för år 2003 enligt nedan:

Centralmuseer,	14.573.801
Övriga statliga museer	22.317.719
Regionala museer	3.827.073
Kommunala museer	3.979.660
Övriga	352.136
Konsthallar	14.282
Totalt	45.064.671

Men totalsumman och fördelningen blir en annan om vi i sammanställning lägger till de föremål som år 2003 fallit ur Kulturrådets statistik och tar bort de som bokförts felaktig: Under rubriken *centralmuseer* tillkommer då Statens historiska museums ca 20 miljoner föremål och under rubriken *övriga statliga museer* Zoologiska museets i Lund ca 1 miljon föremål. Samtidigt avgår Lunds universitets historiska museums 8 miljoner föremål, som bokförts dubbelt under rubriken övriga statliga museer. Hur de skilda uppgifterna om antalet föremål i Bergianska Botaniska Trädgårdens samlingar skall bokföras är svårare att avgöra. Men här rör det sig om så små tal att de ligger inom felmarginalen, sett till den stora osäkerhet som allmänt råder vad gäller museernas föremålssamlingar.

En reviderad tabell för år 2003 bör då få följande utseende:

Centralmuseer,	34.573.801
Övriga statliga museer	15.317.719
Regionala museer	3.827.073
Kommunala museer	3.979.660
Övriga	352.136
Konsthallar	14.282
Totalt	58.064.671

Men inte heller denna sammanställning är invändningsfri, på grund av olikheter i hur man definierar antalet föremål i en samling. Särskilt besvärligt är detta som tidigare nämnts då det gäller de arkeologiska och de naturhistoriska samlingarna. I Kulturrådets statistik har det fått till följd att man uppenbarligen utgått från olika principer då man sammanställt uppgifterna från Naturhistoriska riksmuseet respektive från Göteborgs

naturhistoriska museum och Zoologiska museet i Lund, vars samlingar uppges omfatta 8.9 respektive 1.4 och 1 miljon föremål. Men på de två sistnämnda museernas hemsidor uppger man att samlingarna innehåller mer än 10 miljoner föremål vardera, huvudsakligen insekter och andra ryggradslösa djur.²⁵ En kontakt med Zoologiska museet i Lund förklarar skillnaden: Enligt de överslagsberäkningar man gjort omfattar samlingarna ca 1.5 miljoner individer (föremål), men till detta kommer insektsamlingarna som man uppskattar att omfattar mellan 10 och 20 miljoner exemplar.²⁶

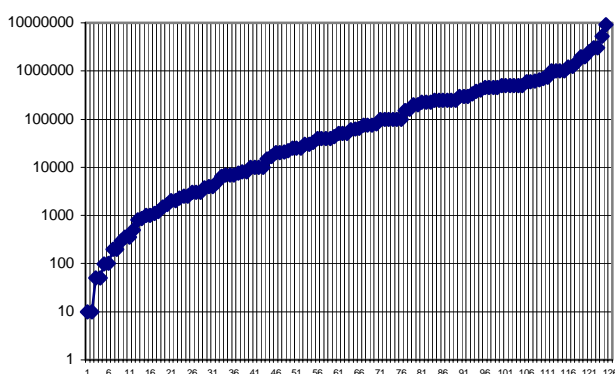
Bristen på en entydig praxis då det gäller hur föremålssamlingarnas omfattning skall beskrivas är uppenbar.– Det finns anledning att återkomma till detta längre fram: Här får det räcka att än en gång konstatera att uppgiften att sammanställa en tillförlitlig statistik över museernas föremålssamlingar är komplicerad. Innan någon sådan finns är det rimligt att utgå från ovan nämnda uppgifter att museernas föremålssamlingar totalt omfattar *ca 60 miljoner föremål*, med reservationen att dessa siffror sannolikt är tagna i underkant och endast kan ligga till grund för en mycket preliminär kalkyl över vad en digitalisering av museernas föremålssamlingar kan kosta.

Fotosamlingar

Av samtliga institutioner som lämnat uppgifter om sina samlingar uppger 130 att de har fotografiska samlingar, vilka tillsammans totalt omfattar 49.700.505 fotografier. Samlingarnas storlekar varierar dock starkt, från Nordiska museets samling som omfattar drygt fem miljoner fotografier, till samlingar på något tiotal fotografier. Flertalet återfinns dock i intervallet 10.000-100.000 fotografier, vilket gör att omfång och fördelning överensstämmer relativt väl med vad som gäller för föremålssamlingarna.

Förhållandet illustreras av diagrammet nedan, där antalet fotografier i de olika museernas samlingar anges i en logaritmisk skala.

Antalet fotografier i de skilda museernas samlingar

Till skillnad från föremålssamlingarna, där centralmuseerna och övriga statliga museer har de största samlingarna, finns emellertid de mest omfattande fotografiska samlingarna vid de regionala och kommunala museerna vars samlingar omfattar 45 respektive 31 procent av de totala samlingarna, enligt Kulturrådets sammanställning. Anledningen är att det i dessa samlingar ofta ingår stora mängder material från på orten professionellt verksamma fotografer och från lokala pressarkiv.

Centralmuseer,	7.975.284
Övriga statliga museer	2.596.260
Regionala museer	22.101.529
Kommunala museer	16.254.536
Övriga	755.247
Konsthallar	17.649
Totalt	49.718.154

²⁵ <http://www.biomus.lu.se/indexZ1.html>;

<http://www.gnm.se/gnm/samlingar.asp?undermenyval=Samlingar>

²⁶ Uppgifter ur e-mail från Lars Lundqvist, Zoologiska museet Lunds universitet, 2005.11.03

I det formulär som utsänds av Kulturrådet till museer och konsthallar saknas emellertid frågor om film, videoupptagningar och ljudband, vilket gör att vi saknar närmare kunskap om viktiga delar av många museers samlingar.

Andelen av samlingarna som är digitaliserade

I Kulturrådets statistik finns också uppgifter om den andel av samlingarna som är digitaliserade. Men oklarheten i innebörden av begreppet *digitaliserad* gör det svårt att skapa sig en konkret bild av i vilken form detta skett.

I den enkät som tillställts museerna frågar man hur stor andel av de olika samlingarna som är *dokumenterad i digital form*; ett uttryck som sannolikt har tolkats på skilda sätt av dem som har besvarat enkäten. – Att en så förhållandevis hög andel av föremålssamlingarna uppges vara digitaliserade antyder att många av dem som besvarat frågan angivit den andel av föremålssamlingarna som finns registrerade i en databas, medan man då det gäller fotosamlingarna kanske ofta istället uppfattat frågan som om den gällde hur stor andel av dessa som föreligger i digital form.

Även om det därför är oklart hur uppgifterna skall tolkas är det kanske ändå möjligt att ur Kulturrådets sammanställning utläsa en tendens att de regionala och kommunala museerna kommit längre i arbetet med att uppordna och göra sina fotosamlingar tillgängliga än de statligt finansierade museerna.

	Central mus	Övr. statl	Regionala	Kommunala	Övriga	Konsthallar
Fotografier	7 %	7 %	10 %	9 %	7 %	8 %
Arkivalier	4 %	3 %	15 %	4 %	2 %	4 %
Föremål	43 %	18 %	46 %	19 %	10 %	21 %

Att en så förhållandevis hög andel av centralmuseernas och de regionala museernas föremålssamlingar var digitaliserade år 2003 förklaras av att åtta av de 24 centralmuseerna och nio av de 26 regionala museerna uppgivit att 85-100 procent av deras samlingar var dokumenterade i digital form. Bland de övriga museerna av samtliga kategorier var en väsentligt mycket lägre andel av föremålssamlingarna dokumenterade i digital form.

En genomgående tendens är också att den andel av museernas arkivalier som uppges vara dokumenterade i digital form är väsentligt mycket lägre än andra delar av museernas samlingar. Men även här utmärker sig de regionala museerna genom att en förhållandevis hög andel av arkivalierna uppges vara digitaliserade.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att digitaliseringsprocessen genomgående förefaller att ha kommit längst vid de regionala museerna.

Centralmuseernas samlingar

Utöver den årliga statistiken över verksamheten vid landets museer och konsthallar har Kulturrådet sedan 1998 även uppdraget att sammanställa den åiterrapportering som det enligt regleringsbrevet åligger de centrala museerna att göra avseende verksamhetsgrenen *Bevarande*.²⁷ Rapportering institutioner år 2003 var de 20 statligt finansierade centrala myndigheterna eller museerna. Institutionerna är desamma som tidigare placerats under rubriken centralmuseer, där emellertid antalet museer uppgår till 24 stycken. Skillnaden beror på att det under några av de ovan nämnda institutionerna ingår flera museer.

Som framhålls i Kulturrådets rapport är det svårt att göra en sammanfattning och analys av de enskilda museernas redovisning, på grund av de stora skillnaderna i samlingarnas innehåll och omfång. Ytterligare ett problem är att synen på hur antalet föremål i en samling skall beräknas skiljer sig åt mellan olika museer. Kulturrådet har försökt att komma förbi denna svårighet genom att i sin enkät till museerna såväl efter-

²⁷ Redovisning av de centrala museernas åiterrapportering av åtgärder under rubriken Bevarande. Dnr. S 286/03-511

fråga uppgifter om antalet accessionsnummer som det uppskattade antalet objekt. Av dessa två siffror bör de första kunna anges exakt, medan museerna för beräkningen av antalet föremål ofta tvingats att utgå från kvalificerade gissningar. – Ett exempel på detta ger Statens historiska museum, där uppgiften att samlingarna omfattar 20.493.946 föremål inte skall uppfattas som någon exakt totalsiffra. Till grund för uppgiften ligger en bedömning gjord år 1995 av ett antal personer med god kännedom om samlingarna att dessa då omfattade ca 20 miljoner föremål. Syftet då man beslutade att utgå från denna uppskattning var att skapa en utgångspunkt för redovisning av de olika arbetsinsatser som fortlöpande sker i form av till exempel registrering, katalogisering och konservering samt uppgifter om den årliga nyaccessionen. Till ingångsvärdet 20 miljoner har således under de snart tio år som gått lagts 493.946 föremålsposter om vilka man har mer exakta uppgifter. Erfarenheterna från de gångna årens arbete antyder emellertid att den ursprungliga bedömningen av att samlingarna omfattar ca 20 miljoner objekt sannolikt är underskattad.²⁸

Men osäkerheten i Kulturrådets sammanställning består inte endast i brister i ingångsvärdena. Här finns också oklarheter då det gäller hur det insamlade materialet presenteras, där man i syfte att uppnå jämförbarhet mellan åren valt att i de fall då uppgifter saknas från något museum använda samma siffror för antalet accessionsnummer som för antalet föremål, men markerat den saknade uppgiften med kursiv. Förfarandet blir särskilt problematiskt då det gäller uppgifterna från Naturhistoriska riksmuseet, där man i sammanställningen år 2002 anger *antalet accessionsnummer* till 8.900.000 och sedan i kursiv uppger samma siffra under rubriken *antalet objekt*, medan man följande år gör precis tvärt om. – Som läsare är det omöjligt att bilda sig en uppfattning om vilken siffra som står för vad. Men en jämförelse med uppgiften att Statens historiska museums föremålsamlingar på över 20 miljoner föremål motsvaras av 33.760 accessionsnummer antyder att uppgiften från Naturhistoriska museet avser antalet föremål och inte antalet accessionsnummer.

Men helt säker går det inte att vara: I Kulturrådets sammanställning år 2002 omfattade museets nyaccession 33.570 nummer och följande år 50.000 nummer, d.v.s. en årlig nyaccession som är lika stor som eller till och med överträffar Historiska museets totala antal accessionsnummer. En jämförelse med de uppgifter om samlingarna som museet presenterar på sin hemsida bekräftar emellertid att siffran 8.900.000 avser antalet föremål, medan det stora antalet nyaccessioner förklaras av att det i Naturhistoriska riksmuseets samlingar är vanligare att man registrerar ett objekt under ett unikt accessionsnummer än i Statens historiska museums arkeologiska samlingar.

Oklarheter som dessa gör emellertid att det är svårt att tolka uppgifterna i Kulturrådets sammanställning. Förvirringen ökar ytterligare om man jämför uppgifterna om centralmuseernas föremåls-, arkiv- och fotosamlingar i återrapporteringen med dem som återfinns i rapporten *Museer och konsthallar 2003. Kulturen i siffror 2004:3* som presenterats tidigare:

	<i>Kulturen i siffror 2004</i>	<i>Kulturrådets återrapport</i>
Fotografier	7.975.284	8.855.687
Arkivalier	18.081	13.104
Föremål	14.573.801	32.932.839

Differensen då det gäller fotosamlingarnas omfattning är nära 1 miljon bilder. Något som är svårförståeligt då till exempel antalet bilder i Arkitekturmuseets fotosamling i *Kulturen i siffror* uppges till 600.000 stycken, medan de i Kulturrådets återrapportering uppgår till 3.000. Differensen då det gäller arkivarier är nära 5.000 hyllmeter. Skillnaden i uppgifterna om centralmuseernas föremålssamlingar förklaras, som tidigare påpekats, av att man i *Kulturen i siffror 2004:3* bland annat tappat bort de ca 20 miljoner föremålen i Statens historiska museums samlingar. Den rätta siffran bör som visats sannolikt vara ca 34.5 miljoner föremål.

²⁸ Uppgift av Hans Browall vid telefonsamtal 2005.10.03

Att här i detalj utreda anledningen till olikheterna i de statistiska sammanställningarna ovan framstår dock som relativt ointressant, med hänsyn till de grundläggande problem som vidlåder museernas inrapportering av källuppgifter avseende sina samlingar och arkiv. Ett viktigt faktum som Kulturrådet anser sig kunna slå fast med utgångspunkt från det material som insamlats är emellertid att nyaccessionen av föremål bland centralmuseerna under de fyra år som statistiken sammanställts årligen uppgår till i genomsnitt ca 0.5 procent. Samlingarnas tillväxt är således mycket blygsam, som ett resultat av en restriktiv insamlingspolicy. Ett undantag utgör de naturhistoriska museerna, för vilka det är en viktig uppgift att kontinuerligt följa förändringar i det ekologiska systemet genom en aktiv insamlingsverksamhet.

Hembygdsföreningarnas samlingar

De största samlingarna finns hos de museer som omfattas av Kulturrådets statistik. Men genom Sveriges Hembygdsförbunds statistik är det möjligt att också få en bild av de samlingar som finns hos landets 1.857 hembygdssföreningar. Vid den undersökning som genomfördes år 2003 av en arbetsgrupp vid Sveriges Hembygdsförbund i samarbete med Statistiska Centralbyrån besvarade 1.702 föreningar, d.v.s. 92 procent, den utsända enkäten.²⁹ Underlaget har här inte granskats lika ingående som Kulturrådets statistik. Men om vi bortser från den osäkerhet och de felkällor som kan förekomma i materialet ger det ändå en utgångspunkt för en jämförelse med Kulturrådets statistik över landets museer och konsthallar.

Av svaren framgår bl.a. att det totala antalet föremål i föreningarnas samlingar uppgick till 2.219.355, en ökning med närmare en kvarts miljon föremål eller närmare 13 procent sedan år 1998, då en liknande undersökning genomfördes. Tillväxten i hembygdsmuseernas samlingar är således väsentligt högre än bland landets centralmuseer. Men föreningarnas föremålssamlingar omfattade år 2003 tillsammans ändå bara något mer än hälften så många föremål som de som fanns i de regionala eller kommunala museernas samlingar.

Merparten, ca 70 procent av föremålssamlingarna, registrerades fortfarande på traditionellt sätt i liggare, kortregister och liknande. Men en ökande andel föreningar har under de senaste åren övergått till dataregister: 100 av föreningarna utnyttjade år 2003 dataprogrammet SOFIE, och 246 föreningar andra programvaror som Excel, Access, Works och Words.

Föreningarnas arkivhandlingar från annan verksamhet än från den egna föreningsverksamheten uppgick till hela 9.928 hyllmeter, och var således mer omfattande än de regionala museernas arkiv. Men närmare 70 procent av dessa arkiv är inte förtecknade och därigenom mycket svårtillgängliga.

Hembygdsföreningarnas fotosamlingar hade under de fem år som gått sedan den föregående undersökningen vuxit med över 1,5 miljoner foton, eller 30 procent, till 3.568.045 miljoner foton. – En blygsam siffra i förhållande till de regionala och museernas samlingar, men ändå betydande. Värt att notera är också att 65 av föreningarnas samlingar omfattar 10.000-400.000 fotografier, där snittet ligger på knappt 40.000 fotografier. Men liksom då det gäller arkivalierna släpar registreringen efter. Endast något fler än 500 av ca 1.200 föreningar hade enligt undersökningen sitt fotomaterial registrerat år 2003. Och förhållandet var likartat då det gäller föreningarnas samlingar av 16 mm filmer, videoband och ljudband. Totalt omfattade föreningarnas samlingar 5.764 filmer och 6.875 videoband. Utöver detta fanns det också i hembygdssföreningarnas samlingar totalt 18.789 ljudband med upptagningar av musik, dialekter, miljö ljud från äldre maskiner och liknande.

Hembygdssföreningarnas föremålssamlingar och fotografiska samlingar utgör som framgår endast en bråkdel av de totala samlingarna i landet, men det förminskar inte deras värde sett ur ett lokalhistoriskt perspektiv. Det är emellertid angeläget att de, till-

²⁹ Hembygdssföreningarnas samlade tillgångar och verksamhet. Sveriges Hembygdsförbund 2003. <http://www.hembygd.se/index.asp?lev=9883>

sammans med arkivalierna på sikt kan registreras och katalogiseras på ett mer tillfredsställande sätt.

Utöver hembygdsföreningarnas samlingar finns det även bland landets drygt 1.300 arbetslivsmuseer omfattande samlingar av föremål, arkivalier samt fotografier. Men någon samlad statistik avseende dessa existerar inte.

Behovet av en bättre statistik

Den statistik vi har över museernas samlingar har som framgått stora brister. En anledning är sannolikt att man från politiskt håll främst efterfrågar andra uppgifter om museernas verksamheter. Det återspeglas också i Kulturrådets statistik, med dess ingående redogörelser av antalet besökande fördelade på skilda grupper, omfattning av utställnings- och programverksamhet, antalet anställda och ekonomi, m.m..

Med hänsyn till det omfattande arbete som läggs ned på att insamla och sammanställa detta material är det inte förvånande att uppgifterna kring museernas föremålssamlingar är mer bristfälliga. Till detta kommer att museerna själva sällan kan ange hur stora deras samlingar är, beroende på en ofullständig registrering och oklarheter hur antalet föremål skall definieras och beräknas. Som en följd av detta har vi idag en mycket ofullständig kunskap om samlingarnas omfattning och innehåll.

Uppskattningarna av samlingarnas omfång varierar starkt mellan olika undersökningar: I *Minne och bildning* anger man att föremålssamlingarna hos de 20 centralmuseerna som ingick i undersökningen hösten 1993 som lägst omfattade 34 miljoner föremål, medan man i Kulturrådets sammanställning tio år senare uppger att centralmuseernas samlingar omfattade knappt 33 miljoner föremål. – Skillnaden är således inte anmärkningsvärt stor. Men tittar man närmare på underlaget för de två undersökningarna framgår att man i *Minne och bildning* utgått ifrån att Naturhistoriska riksmuseets samlingar omfattar 18 miljoner föremål, medan Statens historiska museums samlingar anges uppgå till 10 miljoner föremål. I Kulturrådets sammanställning är siffrorna i det närmaste de motsatta – Naturhistoriska samlingar uppges omfatta ca 9 miljoner föremål, medan Statens historiska museums samlingar antas omfatta ca 20,5 miljoner föremål.

Ett annat exempel på den osäkerhet som råder är de skiftande uppgifterna om de naturhistoriska museernas samlingar, där enligt Kulturrådets statistik Naturhistoriska riksmuseets, Göteborgs naturhistoriska museums och Zoologiska museets i Lund samlingar omfattar 8.9 respektive 1.4 och 1 miljon föremål. Men där de två sistnämnda museerna själva uppger att deras samlingar innehåller mer än 10 miljoner föremål vardera.³⁰

För att kunna beräkna kostnaderna för att digitalisera samlingarna är det emellertid inte endast nödvändigt att ha en bättre kunskaper om samlingarnas omfång. Det är också nödvändigt att ha tillgång till en statistik baserad på uppgifter om antalet föremål inom olika objekt kategorier, eftersom de arbetsinsatser som krävs för att digitalisera olika typer av föremål varierar starkt.³¹ Men tyvärr saknas sådana uppgifter i Kulturrådets statistik, som endast anger *samlingarnas huvudsakliga inriktning* fördelad under rubrikerna: *Design, konst, konsthantverk, Kulturhistoria, arkeologi, Etnografi, Teknik- och industrihistoria, Naturhistoria, ekologi*, samt *Övrigt*.

Några uppgifter om antalet föremål under respektive rubrik finns inte. Dessutom uppger många institutioner flera olika insamlingsområden, vilket gör det svårt att beräkna antalet föremål under respektive rubrik: Av totalt 188 institutioner anger 122 att deras föremålssamlingar huvudsakligen är inriktade mot *ett* insamlingsområde, 37 uppger att

³⁰ Som en jämförelse kan nämnas uppgiften i en artikel i tidskriften *Nature* år 1998, där antalet naturhistoriska museer i världen uppskattas till 6.500 stycken, vars samlingar totalt omfattar 3.000.000.000 föremål.

³¹ För ett mer utförligt resonemang kring begreppet *objekt kategori*, se s. 30

samlingarna omfattar *två* insamlingsområden, 17 institutioner uppger *tre*, medan 12 institutioner uppger att samlingarna omfattar föremål under *fyra* eller fler rubriker.

Om vi i första hand koncentrerar oss på de 122 institutioner som uppger att deras föremålssamlingar omfattar endast *ett* insamlingsområde, fördelar sig antalet föremål under skilda kategorier enligt tabellen:

	Antalet föremål under resp. rubrik	Andel föremål under resp. rubrik i procent
Design, konst, konsthantverk	2.810.257	4
Kulturhistoria, arkeologi	31.792.753	62
Etnografi	170.000	1
Teknik- och industrihistoria	160.939	0
Naturhistoria, ekologi	16.418.000	32
Övrigt	373.454	1
Totalt	51.725.403	

Av de totalt 58.064.671 föremål samlingarna enligt tidigare beräkningar omfattade år 2003 går sammanlagt 51.725.403 (d.v.s. närmare 90 procent) att fördela under någon av de sex olika rubrikerna.

Under rubriken *Design, konst, konsthantverk* återfinns 38 museer med totalt 2.810.257 objekt. De största samlingarna har Arkitekturmuseets med 2.000.000 ritningar och teckningar, samt Nationalmuseet med 623.126 objekt.³² Därefter följer Röhsska konstslöjdmuseet med 50.000, Malmö Konstmuseum med 40.000 samt Moderna museet med 32.397 objekt.

Under rubriken *Kulturhistoria, arkeologi* återfinns 35 museer med totalt 31.792.753 föremål. De största samlingarna är arkeologiska och tillhör SHM som år 2002 uppger att samlingarna omfattar 20.493.946 objekt,³³ därefter följer Lunds historiska museum med 8.000.000 föremål. Den största samlingen av kulturhistoriska föremål har Nordiska museet med 1.300.000 föremål, därefter följer Bohusläns museum med 730.000 samt Flygvapenmuseet med 300.000 föremål.

Under rubriken *Etnografi* uppger endast Etnografiska museet att dess samlingar helt faller under denna rubrik. Museets samlingar omfattar 170.000 föremål. Och under rubriken *Teknik- och industrihistoria* återfinns totalt 160.939 föremål. Den största samlingen under rubriken har Sjöfartsmuseet i Göteborg med 44.223 föremål, därefter följer Tekniska museet i Stockholm med 43.816 samt Forsviks industriminnen med 20.000 föremål; huvudsakligen bestående av gjutmodeller i trä.

Under rubriken *Naturhistoria, ekologi* återfinns endast tre museer, men deras samlingar är mycket stora och omfattar tillsammans 16.418.000 föremål. De största samlingarna har Naturhistoriska riksmuseet med 8.990.000 föremål, därefter följer Evolutionsmuseet med 6.000.000 föremål och slutligen Naturhistoriska museet i Göteborg med 1.428.000.

Under rubriken *Övrigt*, slutligen, återfinns fyra museer, med samlingar som totalt omfattar 373.454 föremål. Den största samlingen har Stockholms stadsmuseum med 300.000 föremål, därefter följer Marinmuseum med 72.904, Strindbergsmuseet med 400 föremål och Karlsborgs fästning med 150 föremål. Större delen av dessa samlingar omfattar sannolikt föremål av liknande slag som ovan beskrivits som kulturhistoriska föremål.

Totalt 37 museer uppger att deras samlingar omfattar *två* insamlingsområden. Av dessa uppger elva att deras samlingar omfattar såväl *Design, konst, konsthantverk* som *Kulturhistoria, arkeologi*. Tillsammans omfattar dessa samlingar 1.574.203 objekt. Den absolut största samlingen har Kulturen i Lund, med 1.086.465 föremål. En stor del av museets samlingar utgörs av arkeologiska föremål, liksom samlingarna vid Hallands

³² Arkitekturmuseets ritnings- och teckningssamlingar registreras år 2002 under rubriken *övrigt*, men registreras år 2003 under rubriken *design, konst, konsthantverk* vilket förefaller riktigare och därför ligger till grund för denna sammanställning. Som framgått tidigare varierar emellertid Kulturrådets syn på om dessa samlingar skall uppfattas som arkivalier eller föremål.

³³ Uppgift från 2002, då uppgift från 2003 saknas

länsmuseum samt Jönköpings länsmuseum, vilka uppgår till 150.000 respektive 125.000 föremål. Ytterligare nio museer uppger att deras samlingar omfattar *Kulturhistoria*, *arkeologi* samt *Teknik- och industrihistoria*. Tillsammans omfattar dessa samlingar 319.250 objekt. De största samlingarna i denna kategori har Borås museum med 77.800 samt Armémuseum med 75.700 föremål.

Textilmuseet i Borås, vars samlingar omfattar 400.000 föremål, placerar sina samlingar under rubrikerna *Design, konst, konsthantverk* samt *Teknik- och industrihistoria*, vilket gör att museet ensamt svarar för mer omfattande samlingar än de ovan nämnda nio museerna tillsammans.

Av de 6.080.141 föremål som inte ingår i de samlingar som entydigt kan placeras under en av de tidigare nämnda rubrikerna återfinns 2.293.453 (d.v.s. närmare 40 procent) under några av ovanstående kombinationer av två rubriker.

Tolv museer placerar sina samlingar under tre eller fler rubriker. Totalt omfattar dessa samlingar 2.216.880 föremål. Många av dessa museer har mycket stora samlingar, som till exempel Kungl. Myntkabinettet vars samlingar omfattar 523.880 föremål. Andra stora samlingar som klassificerats på ett likartat sätt återspeglar i första hand en administrativ indelning där uppgifter från flera museer förts samman under en organisation, som Malmö museer vars samlingar omfattar 500.000 föremål, samt Regionmuseet i Västra Götaland, med samlingar som omfattar 300.000 föremål.

Några exakta siffror som anger hur de föremålssamlingar som förvaltas av de 188 institutioner som utgör underlag för Kulturrådets statistik skall fördelas mellan de sex olika rubriker man använder går inte att få fram: Genomgången ovan visar att sannolikt närmare 2/3-delar av museernas föremålssamlingar faller under rubriken *Kulturhistoria*, *arkeologi* och 1/3 under rubriken *Naturhistoria, ekologi*, medan samlingarna av föremål under de övriga rubrikerna utgör en i det närmaste marginell andel av det totala antalet föremål. – Men en så grov indelning av föremålssamlingarna ger inte underlag för en fortsatt diskussion kring förutsättningarna för en digitalisering.

Ytterligare ett problem är att det i Kulturrådets statistik över museer och konsthallar saknas uppgifter om film, videokassetter och ljudband. Uppgifter som är angelägna att ha tillgång till vid diskussionen kring ett utökat samarbete mellan ABM-institutionerna.

Slutsatser

En genomgång av befintlig statistik och sammanställningar av erfarenheter från de insatser som gjorts under senare år för att öka tillgängligheten till museernas föremålssamlingar, arkivalier och fotosamlingar visar att en samlad bild av förutsättningarna för det fortsatta arbetet är svår att ge. En anledning är att det inte existerar någon tillförlitlig statistik över samlingarna eller närmare uppgifter om resultatet av de arbetsinsatser som gjordes i samband med till exempel SESAM-projektet.

Då det gäller föremålssamlingarnas totala omfång kan vi med utgångspunkt från de olika uppgifter som förekommer anta att de uppgår till i storleksordningen *60 miljoner föremål*. Men felmarginalen är mycket stor, framförallt på grund av den osäkerhet som råder avseende de naturhistoriska och arkeologiska föremålssamlingarna, där det under det kända antalet accessionsnumren döljer sig ett okänt antal enskilda objekt som inte enkelt och entydigt, eller på ett meningsfullt sätt, kan klassificeras som *ett* föremål. Problemet återkommer i stort sett i samtliga museers föremålsregister, men är särskilt svår bemästrat då det gäller till exempel Statens historiska museums och Lunds historiska museums samlingar, vilka tillsammans antas omfatta i storleksordningen 28 miljoner föremål. Förhållandet är likartat då det gäller de naturhistoriska museernas föremålssamlingar som enligt Kulturrådets statistik tillsammans omfattar ca 18 miljoner föremål, men som på goda grunder lika väl kan sägas omfatta mer än 40 miljoner föremål.

Felmarginalerna då det gäller uppgifterna om antalet fotografier i museernas samlingar är inte lika stora, beroende på att man här inte har samma problem då det gäller att definiera de enskilda objekten som då det gäller föremålssamlingarna. Ytterligare en anledning till att uppgifterna sannolikt är mer tillförlitliga är att merparten av dessa samlingar överförts till museerna under 1900-talets sista årtionden, då man hade större resurser och mer välfungerande rutiner för att registrera inkommande material än tidigare. Stora delar av nytillskottet består också av fotografier från yrkesverksamma fotografer eller pressarkiv som ofta varit registrerade redan då de inkommit till museerna och vars omfattning därför varit kända. Uppgiften att de fotografiska samlingarna i landets museer omfattar *ca 50 miljoner bilder* framstår på grund av detta som relativt tillförlitlig.

Situationen är likartad då det gäller uppgifterna om det totala antalet hyllmeter arkivalier, som efter justering av några uppenbara fel i den statistiska sammanställningen kan beräknas uppgå till *ca 41.000 hyllmeter*. Till detta skall läggas Statens historiska museums arkiv, som förvaltas av ATA och inte ingår i underlaget för Kulturrådets statistik.

Det är emellertid inte bara avsaknaden av tillförlitliga uppgifter avseende omfattningen av i första hand museernas föremålssamlingar som gör det svårt att ge en samlad bild av förutsättningarna för en digitalisering av museernas samlingar. Vi saknar också tillräcklig kunskap om hur de olika samlingarna är sammansatta, fördelade på de skilda objekt-kategorier som är relevanta för att översiktligt kunna beräkna arbetets omfattning och resursbehov.

Till detta kommer att de erfarenheter kring omfattningen av arbetsinsatser och kostnaden för registrering, katalogisering och digitalisering som gjordes i samband med SESAM-projektet inte sammanställdes och bearbetades på ett sådant sätt att de är möjliga att direkt utnyttja som underlag för en vidare bearbetning. Men en stor del av dessa erfarenheter finns ännu kvar som individuell kunskap hos många av de personer som deltog i projektet och är möjliga att återvinna genom intervjuer och utsända enkäter.

VAD BÖR GÖRAS?

Svårigheten att beräkna behovet av resurser för att digitalisera museernas samlingar beror inte endast på felaktigheter och brister i den befintliga statistiken. Uppgiften kompliceras också av det otydliga och vaga sätt på vilket man inom museisektorn använder centrala begrepp som ”föremål” och ”digitalisering”.

I det följande berör jag även andra frågor som är nödvändiga att penetrera för att komma vidare i arbetet med att skapa en handlingsplan för hur museers resurser på Internet bör samordnas för att öka tillgängligheten för användarna. Jag avser att:

- Diskutera definitioner och begrepp
- Undersöka möjligheten att skapa en mer ändamålsenlig och tillförlitlig statistik
- Presentera ett utkast till en modell för en översiktlig beräkning av kostnaderna

Definitioner och begrepp

Behovet av en gemensam terminologi inom ABM-sektorn har uppmärksammats i projektet ”*Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan*” där en särskild arbetsgrupp tillsattes för att analysera vad som uppfattats som problematiska begrepp.³⁴ Arbetet avgränsades till att endast omfatta sådana begrepp som berör de objekt som är gemensamma för de i projektet deltagande institutionernas samlingsområden, såsom grafiska blad, affischer, ritningar, kartor och fotografier, och resulterade i en lista vilken omfattade 43 termer med definitioner.³⁵ Genom denna avgränsning kom det för museerna särskilt problematiska föremålsbegreppet tyvärr inte att behandlas mer utförligt. – I sin lista nämner arbetsgruppen endast termen ”föremål” under rubriken ”objekt”, som man definierar som en:...”Entitet som ingår i en kulturarvsinstitutionens samlingar och som finns upptagen i den förteckning som dokumenterar det innehav av entiteter som kulturarvsinstitutionen har i uppdrag att förvalta.” I en bifogad anmärkning noterar man helt kort att ett: ...”Objekt kan vara föremål (t.ex. möbler, keramik, målningar, teckningar, grafik, fotografier osv.), dokument (t.ex. böcker, brev, protokoll, bouppteckningar, dagböcker osv.), ljud- eller filmupptagning, digitalt skapad och lagrad dokumentation.”³⁶

Begreppet ”objekt” har här således en vidare innebörd än ”föremål”.

En annan arbetsgrupp i projektet behandlade frågor kring *objektkategorier*. – Det vill säga en vedertagen rubricering av en grupp objekt som uppvisar vissa likheter, där benämningen på en objektkategori utgörs av en term som är vidare än de termer som kan användas som benämning på de enskilda objekt som tillhör kategorin. Genom att ange vilken objektkategori ett objekt tillhör, får man således veta vilken typ av objekt en enskild informationspost refererar till. Via objektkategorin kan man göra återsökningar av liknande objekt, även om dessa i titel/sakordsfältet benämns med en mera specifik term.

En för ABM-institutionerna gemensam kategoriindelning av objekt underlättar sökningen av material över institutionsgränserna. Samtidigt ökar standardiserade benämningar på objektkategorier möjligheten att analysera samlingarnas sammansättning och att göra statistiska bearbetningar av det slag som är nödvändiga för att översiktligt kalkylera kostnaderna för en digitalisering av kulturinstitutionernas samlingar. Erfarenheten visar att det generellt sett tar olika lång tid att registrera, katalogisera och dokumentera objekt ur olika objektkategorier.

Den genomgång arbetsgruppen gjorde för att undersöka om det finns någon befintlig tesaurus eller något auktoritetsregister som kan användas för klassificering av de gemensamma objektkategorierna visade att detta saknas. För att lägga en grund för en fortsatt ABM-samverkan utarbetade arbetsgruppen därför ett förslag till tretton institu-

³⁴ *Bilddatabaser och digitalisering – plattform för ABM-samverkan*. Ett samverkansprojekt mellan Kungl. biblioteket, Nationalmuseum, Riksantikvarieämbetet och Riksarkivet 2001-2002. <http://abm.kb.se>

³⁵ A.a. s 39-46

³⁶ A.a. s 45.

tionsöverskridande objektkategorier. Förslaget innefattar benämning på respektive kategori, en skisserad definition i form av en förklaring, samt exempel på möjliga undergrupperingar. För att sätta in objektkategorierna i ett sammanhang redovisas även lexikaliska och jämförande förklaringar av de termer som valts som benämning på kategorierna.³⁷

Indelningen är ingen klassificering; d.v.s. det är inte någon heltäckande indelning av alla objekt inom ABM-sektorn där varje objekt har en och endast en given plats i systemet. Arbetsgruppens förslag grundar sig på en friare mer intuitiv indelning där objekten har grupperats tillsammans under kategorier vars benämning:..."i någon mån ska besvara frågan: vad är detta för slags objekt?"³⁸

Förslaget är inte heller fullständigt – kulturhistoriska och arkeologiska föremål liksom ljudupptagningar, video/film, konsthantverk och industridesign har över huvud taget inte behandlats. Men dessa och andra typer av objekt har funnits med i arbetsgruppens medvetande då förslaget utarbetades, i syfte att detta ska gå att vidareutveckla för att rymma även övriga objektkategorier. De objektkategorier man föreslår är: *textdokument, publikationer, musikalier, måleri, silhuettklipp, teckningar, ritningar, kartor, grafik, bildtryck, kort, fotografier, bokkonst och bokhantverk.*

För en vidareutvecklad ABM-samverkan är det givetvis nödvändigt att även behandla de objektkategorier som inte finns med i arbetsgruppens förslag. Det är också en förutsättning för att på sikt kunna utarbeta en mer tillförlitlig statistik. Men uppgiften är alltför omfattande för en ensam person. För att komma vidare i arbetet med att översiktligt beräkna vilka resurser som krävs för att digitalisera museernas föremålsamlingar begränsar jag mig i det följande därför till att endast föreslå en annan kategoriindelning av museernas samlingar än den som ligger till grund för Kulturrådets statistik och som diskuterats i det föregående: Istället för att fråga efter samlingarnas *huvudsakliga inriktning* bör det vara möjligt att begära uppgifter om *samlingarnas omfattning* uttryckt i antal objekt, hyllmeter eller kapslar, respektive antal accessionsnummer – fördelade under rubriker som är mer ändamålsenliga då det gäller att beräkna de arbetsinsatser som krävs för att digitalisera respektive del av samlingen. Jag återkommer till detta längre fram.

Ytterligare ett problem då det gäller att skapa en tillförlitlig statistik som tidigare berörts, är den osäkerhet som vidlåder *föremålsbegreppet* och hur detta definieras i förhållande till museernas accessionsregister. Även här står vi inför en uppgift som på kort sikt är omöjlig att lösa på ett tillfredsställande sätt. Men genom att vid insamlingen av uppgifter från museerna särskilja de delar av samlingarna där antalet föremål är entydigt definierade från de delar där osäkerheten är större, är det möjligt att få en bättre uppfattning om var felkällorna finns. Under den tid som detta arbete pågår löses problemet genom att öppet redovisa och förklara de osäkerhetsmarginaler som är förknippade med varje enskild uppgift. Genom den ökade kunskap om samlingarnas innehåll och omfång som skapas i samband med digitaliseringsarbetet och en fortlöpande diskussion kring definitionen av föremålsbegreppet blir det sedan möjligt att successivt "gaffla in" de exakta värdena med en allt större precision. – Med hänsyn till de stora skillnader som finns mellan olika samlingar är den enda rimliga lösningen att begreppet "föremål" i detta sammanhang ges en instrumentell definition, anpassad till de krav digitaliseringen ställer.

Insamlingen och sammanställandet av uppgifter om hur långt museerna kommit i arbetet med att digitalisera samlingarna försvåras också av den skiftande betydelse begreppet "digitalisering" fått inom ABM-området: Digitalisering tolkas ofta som ett eller flera steg i den process som avser att göra kopior av eller bevara uppgifter om samlingarna i digital form. I vissa försök till definition av begreppet ingår moment av registrering av data och/eller av tekniska metadata. I andra sammanhang uppfattas

³⁷ A.a. s 56-74

³⁸ A.a. s 54

”digitalisering” som en rent teknisk term som beskriver att till exempel en text eller ett fotografi överförs (konverteras) till digital form. I Kulturrådets statisk är det oklar vad man avser med begreppet ”digitalisering”. Men det är uppenbart att många av de museer som besvarat frågan om hur stor andel av föremålssamlingarna som är digitaliserad angivit hur stor del av föremålskatalogen som är konverterad.

I rapporten ”*Digsam. Digitalisering och dess samordning inom Kungl. Biblioteket*” avser man med ”digitalisering” hela processen att överföra objekt ur samlingarna till digital form.³⁹

Arbetet omfattar i enlighet med detta:

- urval av objekten/originalen
- förberedelse och efterbehandling av objekten
- ”bildfångst”: att i digital form avbilda, d.v.s. skanning eller digital fotografering
- efterkontroll och efterbearbetning av filer och i vissa fall optisk teckenläsning (OCR)
- registrering
- inläggning i digital bildbank och i kataloger
- insatser för långsiktigt bevarande av digitalt material och permanent åtkomst
- paketering för användarna.

Med denna vidare definition av ”digitalisering” ges utrymme för en tolkning som innefattar hantering och uppmärkning av det material som skall digitaliseras, åtgärder för kvalitetssäkring och det efterarbete som är förknippat med processen, i form av till exempel digital retuschering och bearbetning av fotografier samt inskannat material, fortlöpande rättning av inskrivna data, migrering till nya generationer av mjuk- och hårdvaror, etc. ”Digitalisering” blir med en sådan definition en kontinuerlig process som inte enkelt kan avgränsas i tiden. – Den blir till en del av kulturinstitutionernas förvaltande uppdrag, med målet att långsiktigt bevara samlingarna åt eftervärlden.

Problemet med en så vid definition är att den lätt ger upphov till missförstånd och att den är svår att utgå från då det som här gäller att försöka fastställa kostnaderna för en digitalisering av museernas samlingar. Men samtidigt sätter den ljuset på det faktum att stora delar av kostnaderna för en digitalisering inte kan ses som en engångsutgift, utan måste täckas genom en kontinuerlig långsiktig finansiering. För att undvika missförstånd är det emellertid viktigt att man då man använder begreppet ”digitalisering” konkret anger vad man avser i varje enskilt fall.

Ytterligare ett problem med att definiera begreppet ”digitalisering” på ovan angivet sätt är att en serie konkreta arbetsmoment sammanfattas i en abstrakt term som lätt skymmer det faktum att det samlade resultatet inte är likvärdigt med det objekt som har digitaliserats: Genom ”digitalisering” kan information om ett enskilt objekt sammanställas, bevaras och presenteras. Men detta innebär inte att det som därmed uppstår är identiskt med originalet. – Det kan vara lätt att inse då det gäller ett tredimensionellt föremål, men en svårare distinktion att upprätthålla då det gäller till exempel en till synes identisk kopia av ett fotografi eller ett dokument.

Trots dessa svårigheter har jag valt att i det följande använda termen ”digitalisera”, i överensstämmelse med den innebörd som beskrivits ovan. Men jag vill då samtidigt understryka att begreppet då det används i detta sammanhang inte endast innebär en övergång till en ny teknik, utan också att ambitionsnivån då det gäller katalogisering och dokumentation kraftigt höjs: Uttryckt på ett annat sätt handlar det i många fall om att åtgärda underlåtenhetssynder som sträcker sig årtionden, ja ibland hundra år bakåt i tiden. Och det är mot den bakgrunden kostnaderna för och planeringen av digitaliseringen av museernas samlingar skall bedömas. Det är således en mycket omfattande uppgift museerna står inför.

Kostnaderna kommer att bli höga, men bör kunna fördelas över många år.

³⁹ *Digsam. Digitalisering och dess samordning inom Kungl. Biblioteket*. Rapport sammanställd av Anne Scherman. Kungl. Biblioteket. Rapport nr 28. 2005.09.02

En mer ändamålsenlig och tillförlitlig statistik

För att landets kulturarvsinstitutioner på ett tillfredsställande sätt skall kunna fullfölja sitt uppdrag att ”samla, visa och vårda” måste samtliga föremål, fotografier, arkivalier och andra delar av samlingarna vara registrerade, katalogiserade och dokumenterade. Men vägen dit är lång: För stora delar av samlingarna saknar vi som framgått en tillräcklig kunskap om deras omfång och innehåll för att mer exakt kunna beräkna vilka resurser som krävs för komma tillrätta med problemen och att planera arbetet.

Läget är emellertid långt ifrån hopplöst. Kunskapen om de egna samlingarna hos de anställda vid landets museer och konsthallar är ofta stor – även om man inte i detalj kan ange det exakta antalet objekt eller hur de fördelar sig på skilda objekt kategorier. Genom att se över Kulturrådets rutiner för insamling av uppgifter från museer och konsthallar och en strukturerad analys av innehållet i några av de största museernas samlingar bör det vara möjligt att skapa ett underlag som ger möjlighet att åtminstone få en grov uppfattning om de totala kostnaderna för en digitalisering av museisektorns samlingar och arkiv. Precisionen i kalkylerna kan sedan successivt förbättras i takt med den ökade kunskapen, då en allt större del av samlingarna registrerats, katalogiserats och dokumenterats digitalt. Men inledningsvis måste uppgiften begränsas till en mycket översiktlig beräkning av kostnaderna, med stora osäkerhetsmarginaler.

Med hänsyn till att det idag helt saknas någon bedömning av de samlade kostnaderna för en digitalisering av museernas samlingar ger siffror som dessa ändå en utgångspunkt för en fortsatt diskussion kring ambitioner och mål.

I det föregående har vi kunnat konstatera att de fotografiska samlingarna i landets museer omfattar ca 50 miljoner bilder och att det totala antalet hyllmeter arkivalier kan beräknas uppgå till ca 41.000 hyllmeter. Uppgifterna är långt ifrån exakta, men ändå tillräckliga för att åtminstone mycket grovt uppskatta kostnaderna för att digitalisera samlingarna.

Problemet är större då det gäller museernas föremålssamlingar, där jag i det föregående antagit att de uppgår till i storleksordningen 60 miljoner föremål. Men särskilt uppgifterna om de arkeologiska och naturhistoriska samlingarna är osäkra, som en följd av den bristande kunskapen om hur många föremål som döljer sig under samlingarnas accessionsnummer. Förhållandet är särskilt besvärligt eftersom det är inom dessa områden vi har de mest omfattande samlingarna. Men genom att bryta ned uppgifterna i Kulturrådets statistik över det totala antalet föremål till en nivå där det ofta mer exakt uppskattade innehållet i delar av samlingarna redovisas är det möjligt att skapa en bättre bild av omfång och innehåll, som kan ligga till grund för ett resonemang kring vilka resurser som krävs för en digitalisering av samlingarna.

Naturhistoriska riksmuseets samlingar

Ett exempel ger de uppgifter om samlingar och databaser som Naturhistoriska riksmuseet presenterar på sin hemsida⁴⁰ och i sin årsredovisning år 2004.⁴¹

I årsredovisningen beskriver man under rubriken ”bevarande” samlingarnas omfattning i två tabeller. Sammanställningarna uppvisar en differens på lite drygt 0.6 miljoner föremål, beroende på skillnader i avgränsningar och definitioner, men ger ändå en bättre utgångspunkt för ett resonemang kring kostnaderna för en digitalisering än den statistik Kulturrådet presenterar.

⁴⁰ <http://www.nrm.se/forskningochsamlingar.4.2585efe43b2f87f8000175.html>

⁴¹ http://www.nrm.se/download/18.904f75104193c38e78000189/webbversion_Arsredovisning2004.pfd

Samlingarna, material:

Våtpreparat	0.40 milj
Skelett	0.09 milj
Torrpreparat	2.60 milj
Montage	0.06 milj
Skin/fjädrar	0.11 milj
Herbariematerial	4.28 milj
Fossilrat material	1.02 milj
Geologiskt material	0.18 milj
	8.74 milj

Samlingar, grupp:

Ryggradsdjur	0.29 milj
Ryggradslösa djur	0.56 milj
Kärlväxter	2.72 milj
Lavar, mossor, svampar	1.56 milj
Fossila djur	0.85 milj
Fossila växter	0.17 milj
Mineral, bergartsprover	0.18 milj
Miljöprovbänk	0.25 milj
Insekter	2.77 milj
	9.35 milj

De två tabellerna gör det möjligt att utifrån de erfarenheter man gjort vid digitaliseringen av delar av samlingarna ta fram nyckeltal som beskriver kostnaden för arbetet med föremål av skilda material respektive grupper, och sedan lägga dessa till grund för en beräkning av de totala kostnaderna för en digitalisering av museets föremålssamlingar.

En annan bild av museets föremålssamlingar och utgångspunkt för en uppskattning av kostnaderna för att digitalisera dem ger museets hemsida, där vi bland annat får veta att museets herbariesamlingar omfattar ca 3 miljoner exemplar fördelade på tre olika herbarier: Det Nordiska herbariet med 1 miljon pressade växter och en databas omfattande 201.663 poster samt en förteckning över de ca 100 s.k. separatsamlingar som sorterar under herbariet, vilka tillsammans innehåller 1.777 kartonger, 23.300 ark samt herbarier från olika läroverk. Till detta kommer den del av samlingen som förvaras i alkohol och som finns sökbar i en databas omfattande 4.678 poster. I den Historiska botaniska samlingen ingår Linnéherbariet med sina 4.000 ark, och det Regnelliska herbariet med 400.000 ark, som bl.a. innefattar det s.k. Swartzherbariet med 5.862 växter sökbara i en databas.

Men här finns också inslag som väcker frågor kring hur antalet föremål i den historiska botaniska samlingen skall definieras: som Celsius Flora Upplandica med 765 ark bundna i fyra band, samt Antonius Christophori Münchenbergs *Herbarium vivum* från 1700-talets början; en samling av mindre växtfragment från omkring 300 arter monterade i ett litet häfte med omfattande noteringar på latin, svenska och tyska.

Någon enkel modell för hur antalet föremål i den Historiska botaniska samlingen skall beräknas är inte lätt att ge: Mest naturligt förefaller det vara att registrera de enskilda arken under ett accessionsnummer, medan till exempel Celsius Flora Upplandica hålls samman under ett accessionsnummer och de ingående 765 arken registreras med undernummer. Men detta är ett problem som med hänsyn till den begränsade andelen avvikande föremål utgör är av marginell betydelse då det gäller att fastställa samlingens totala omfattning.

Även uppgifterna om storleken på de samlingar som förvaltas av sektionen för kryptogambotani förefaller vara relativt tillförlitliga, då man anger antalet föremål fördelade på arter: svampar (369.000), myxomyceter (2.600), lavar (295.000), alger (94.200), mossor (706.000), ormbunksväxter m.m. (68.400), galler (2.000) samt bakterier (66). Till samlingen hör också mer än 25.000 preparat av pollen och sporer, vilket gör att den totalt omfattar ca 1.550.000 objekt.

På samma sätt förefaller uppgifterna om museets mineralsamlingar relativt entydiga, då man anger dess omfattning till 140.000 katalogförda prover. Till dessa kommer något över 1.000 prover från 311 olika meteoriter samt den regionala samlingen bestående av 20.000 delvis okatalogiserade prover av malm, mineral och bergarter. Och i sektionen för paleobotanikens samlingar ingår: 4.513 växtfossil från Spetsbergen, 28.105 exemplar i den s.k. Skånesamlingen, 3.028 exemplar i Islandssamlingen samt 4.726 exemplar i Quedlingsburg samlingen – sammantaget således lite drygt 200.000 prover, respektive exemplar.

Den vetenskapliga fågelsamlingen uppges omfatta ca 110.000 skinn, 13.000 skelett, 1.500 spritpreparat, 2.400 blod och vävnadsprover samt 28.000 äggkullar –totalt ca 155.000 föremålsposter, där då givetvis de 28.000 äggkullarna kan innehålla ett varierat antal ägg.

Så långt finns det skäl att hävda att uppgifterna att ovan nämnda delar av Naturhistoriska riksmuseets samlingar tillsammans omfattar ca 4.905.000 föremål förefaller relativt tillförlitliga. Men sedan blir osäkerheten större.

Då det gäller Miljöprovbankens prover bedömer man att det rör sig om prover från mer än 240.000 organismer, huvudsakligen djur- men även växtprover. Evertebratsektionens samlingar uppges omfatta ca 500.000 prover, där varje prov kan omfatta ett till flera hundra exemplar, som antingen är spritkonserverade, torra preparat, eller mikroskopiska preparat. Förhållandet är likartat då det gäller Riksmuseets fisksamling som innehåller omkring 400.000 exemplar fördelade på ca 50.000 lotter.⁴² Samlingen av groddjur och kräldjur antas omfatta ca 50.000 exemplar registrerade i ungefär 10.000 lotter, och den entomologiska samlingen ca 2.5 miljoner exemplar. – Totalt omfattar dessa samlingar vars innehåll är mindre väl definierat således i storleksordningen 3,7 miljoner exemplar.

Summerar vi ovanstående uppgifter blir resultatet att Naturhistoriska riksmuseets samlingar år 2003 totalt omfattade ca 8.6 miljoner föremål. – En siffra som stämmer relativt väl med uppgiften i Kulturrådets statistik att samlingarna omfattar ca 8.9 miljoner föremål. Skillnaden på cirka 300.000 föremål härrör till övervägande del ur den osäkerhet som föreligger avseende de delar av samlingen vars innehåll enligt framställningen ovan är mindre väl definierad. Metoden är givetvis även möjlig att tillämpa vid beräkningen av antalet objekt i andra naturhistoriska samlingar.

Samtidigt som vi kan urskilja var de största osäkerheterna finns har vi genom ovanstående resonemang fått en fördjupad bild av samlingarnas innehåll, att ligga till grund för en grov uppskattning av kostnaderna för alla de olika moment som omfattas av den tidigare föreslagna definitionen av begreppet ”digitalisering”. Med undantag för insatserna för att långsiktigt bevara och säkerställa en permanent åtkomst av det digitala materialet. – Kostnader som inte är av engångskaraktär, utan som måste täckas inom ramen för verksamhetens ordinarie anslag och därför ligger utanför kalkylen.

Statens historiska museums samlingar

Även Statens historiska museums omfattande samlingar är åtkomliga för analys, men tillvägagångssättet blir här ett annat. Utgångspunkten är söktjänsten ”Sök i samlingarna”; en databas baserad på inskannat material från museets olika kataloger samt föremålsfotografier, och tillgänglig via Internet på museets hemsida.⁴³ Arbetet med databasen startade år 1995 och har fram till idag krävt drygt 23 årsverken. Mellan åren 1996 och 1998 utfördes huvuddelen av arbetet med indexering och bildbehandling av de skannade sidorna inom ramen för museets SESAM – projekt. Databasen publicerade på webben år 2000. Fyra år senare kopplades den ihop med ett nytt system för att kunna läsa SHM:s skannade kataloger i faksimil: ”Katalogläsningssystemet”.

Arbetet med att digitalisera museets kataloger beräknas vara avslutat under år 2006. I dagsläget finns sammanlagt nästan 210.000 dokument, sidor eller bilder tillgängliga i systemet indexerade mot inventarienummer, hämtade från olika kataloger och bildkällor:

⁴² Fiskar och kräldjur insamlas ofta med sådana metoder som gör att man vid varje insamlingstillfälle får flera individer av samma art. I många fall har alla dessa sparats i en och samma burk, under ett och samma accessionsnummer. På engelska betecknas detta ”a lot”, vilket i svensk översättning blivit ”lott”. Ett tillkommande problem då det gäller de naturhistoriska samlingarna är de komplikationer som finns då det gäller att entydigt definiera innebörden av begreppet ”art”, vilket ibland gör det svårt att katalogisera vissa objekt. För en lättillgänglig förklaring, se: http://www.gnm.se/gnm/arter_o_typer.asp

⁴³ En utförlig presentation av söktjänsten och dess tillkomsthistoria finns på: <http://www.historiska.se/collections/mis/sok/info.asp>

- **Accessionskatalogen** (publicerad i Tillväxten, ej publicerade texter tillkomna efter 1983 finns med i katalogen). Ca 7 500 sidor. Täckningsgrad ca 97%.
- **Huvudkatalogen** (den sk. Bilagan, dvs. Inventarium, Bilaga till inventarium och Åtkomsthandlingar). Ca 125 400 sidor. Täckningsgrad ca 93%.
- **Föremålskataloger**. Ca 56 000 sidor. Täckningsgrad ca 70%. Ingående kataloger:
 - *Medeltidens sakordskatalog*, 16210 katalogsidor
 - *Textilkatalogen*, 1406 katalogsidor
 - *Kalmar Slotts fjärd*, 2259 katalogsidor
 - *Alvastra kloster*, 27845 katalogsidor
 - *Bronsålderskatalogen*, 8202 katalogsidor
 - *Stenålderskatalogen* publiceras första kvartalet 2006
 - *Järnålderskatalogen* publiceras senare under 2006.
- **Dokumentationsfotografier** (från exempelvis bilddatabasen Fornbild och Lindwalls bildsamling). Ca 13 000 bilder.
- **Presentationsfotografier** (från exempelvis SHM:s bildbyrå, SHM-bild). Ca 12 800 bilder.

Sammanställningen nedan ger en bild av databasens täckningsgrad, d.v.s. hur väl databasen täcker SHM:s faktiska samlingar. Rubriken *Poster/totalt antal* avser antalet poster och det förväntade (uppskattat) totala antalet poster i databasen då allt material digitaliserats. Rubriken *Täckningsgrad* anger det befintliga antalet poster i databasen i procent av det uppskattade totala antalet poster.⁴⁴

Samlingsområde	Poster/totalt antal	Täckningsgrad %
Föremål	181.625 av ca 5.000.000	3,63
Kyrkliga föremål	3.481 av ca 4.000	87,02
Osteologiskt material	173.423 av ca 250.000	69,37

I tabellen nedan, där ”föremål” och ”kyrkliga föremål” slagits samman, presenteras antalet poster per huvudperiod (administrativ period) i databasen, samt det uppskattade antalet föremål i posterna. En post kan innehålla ett eller flera föremål, men i de fall då uppgifter saknats om antalet föremål under en post har antalet i sammanställningen satts till 1, vilket gör att det totala antalet föremål i verkligheten är större än de ca 15 miljoner föremål som skulle bli resultatet om vi multiplicerar det förväntade antalet poster med de i genomsnitt knappt tre föremål per post som tabellen indikerar.

Period	Poster	Antal	Antal föremål per post
Odaterad	20.231	37.649	1,86
Stenålder	14.565	44.232	3,03
Bronsålder	1.169	1.424	1,21
Järnålder	62.394	210.317	3,37
Medeltid	85.376	236.155	2,77
Nyare tid	1.371	1.669	1,22
Totalt	185.106	531.446	2,87

Som framgår av föregående tabell täcker uppgifterna om de kyrkliga föremålen närmare 90 procent av dessa samlingar, samtidigt som det finns skäl att anta att de utgör merparten av de 1.669 föremål som i tabellen återfinns under ”nyare tid”. Slutsatsen måste vara att en post under denna rubrik i genomsnitt omfattar ca 1,2 föremål, vilket framstår som sannolikt, sett utifrån den praxis som gäller vid registreringen av kulturhistoriska föremål.

Traditionen ser som tidigare nämnts annorlunda ut då det gäller det arkeologiska materialet, men här är det svårare att dra några slutsatser om hur många föremål som i genomsnitt döljer sig under en post, med hänsyn till att uppgifterna ovan endast täcker knappt 4 procent av de totala samlingarna. Men vissa preliminära iakttagelser går ändå att göra: I den del av samlingarna som innehåller arkeologiska fynd från järnåldern

⁴⁴ Statistiken är sammanställd 2004.11.07

finns i genomsnitt drygt tre föremål under varje post i databasen. Antalet föremål i fynden från stenåldern är något färre – i genomsnitt strax över tre stycken. Medan de arkeologiska fynden från bronsåldern skiljer sig markant från detta och i genomsnitt endast omfattar lite mer än 1 föremål. Att siffran för medeltiden i genomsnitt är lägre än 3 förklaras sannolikt av att en stor del av dessa samlingar, liksom de från nyare tid utgörs av kyrkliga föremål och bohag av ett slag som gör det naturligt att registrera det enskilda föremålet under ett eget inventarienummer. På motsvarande sätt återspeglar de i genomsnitt färre än 2 föremålen under rubriken ”odaterat” att det här ofta rör sig om enstaka lösfynd och en del odaterade föremål som närmast kan beskrivas som kuriosas, vilka införlivades med samlingarna i ett tidigt skede.

Men möjligheten att analysera Historiska museets föremålssamlingar inskränker sig inte till detta: I databasen finns fynden också sökbara med avseende på administrativ period och typ av fynd. Av tabellen nedan framgår beteckningen på de administrativa perioderna och kategorierna samt olika typer av fynd, liksom antalet poster under respektive kategori.⁴⁵

Administr. Period	Typ av fynd	Antal poster	KYRKLIG	Typ av fynd	Antal poster	
Stenålder	Lösfynd	17.568	Medeltid	Lösfynd	79	
	Boplats	5.598		Boplats	15	
	Gravfynd	622		Gravfynd	22	
	Depå	195		Depå	12	
	Obekant	662		Obekant	1.092	
Bronsålder	Lösfynd	1.510	Nyare tid	Lösfynd	16	
	Boplats	160		Boplats	3	
	Gravfynd	871		Gravfynd	19	
	Depå	251		Obekant	729	
	Obekant	183		Okänt	Obekant	2
Järnålder	Lösfynd	6.293	ÖVRIGT			
	Boplats	672		Järnålder	Lösfynd	5
	Gravfynd	5.974		Depå	3	
	Depå	1.809		Obekant	2	
	Obekant	924				
Medeltid	Lösfynd	1.503	Medeltid	Lösfynd	1.240	
	Boplats	768		Boplats	655	
	Gravfynd	143		Gravfynd	94	
	Depå	386		Depå	306	
	Obekant	2.019		Obekant	883	
Nyare tid	Lösfynd	1.537	Nyare tid	Lösfynd	1.393	
	Boplats	861		Boplats	793	
	Gravfynd	57		Gravfynd	31	
	Depå	562		Depå	469	
	Obekant	7.868		Obekant	7.041	
Okänt	Lösfynd	228	Okänt	Lösfynd	10	
	Boplats	49		Boplats	2	
	Gravfynd	98		Depå	1	
	Depå	19		Obekant	8	
	Obekant	472				

Dateringen av fynden och deras placering under respektive administrativ period i databasen är givetvis (liksom i det föregående) inte alltid helt invändningsfri, men i detta fall är det av underordnad betydelse. Mer problematisk är kategoriseringen av

⁴⁵ Uppgifterna är hämtade ur ”Översiktsdatabasen” 2005.11.04

fyndmaterialet, där det ibland kan uppstå svåra gränsdragningsproblem. I en kommentar till databasen nämner man som ett exempel Linköpingsskatten, som kan beskrivas både som kyrkliga inventarier och ett depåfynd.⁴⁶ Hur man kategoriserar fyndet beror på vilket perspektiv man har; kyrkohistoriskt eller arkeologiskt. I fall som dessa har poster skapats för båda alternativen: Här finns således en felkälla genom den ”dubbla bokföringen”. Men någon större betydelse har sannolikt inte denna typ av fel i förhållande till de stora felmarginalerna vi allmänt har att räkna med. Under kategorin ”kyrklig” placeras i första hand kyrkliga inventarier, som altarskåp eller relikvarier, men här ingår även föremål påträffade i kyrkor. Med ”övrigt” avses föremål som varken är påträffade arkeologiskt eller i kyrkor, som: sigillstampar, tofflor, runstavar och en hel del kuriosa av olika slag som hamnat i museets samlingar relativt tidigt.⁴⁷

Uppgifterna i tabellen omfattar som tidigare nämnts knappt 4 procent av det uppskattade totala antalet poster, men ger oss möjlighet att göra ett stratifierat urval av de nära 75.000 poster som ovanstående sammanställning omfattar, och att med utgångspunkt från detta sedan göra ett obundet slumpmässigt urval för att fastställa det genomsnittliga antalet föremål per post från olika fyndkategorier och administrativa perioder. Genom att därefter multiplicera antalet poster under respektive administrativ period med det genomsnittliga antalet föremål inom varje fyndkategori, får vi ytterligare ett närmervärde för det totala antalet objekt i museets föremålsamling.

De genomsnittsvärden för olika fyndtyper från skilda epoker som framkommer ur denna analys kan också utnyttjas för att analysera andra museers arkeologiska samlingar som är stratifierade på ett liknande sätt.

Utöver föremål omfattar Historiska museets samlingar även ett stort osteologiskt material, vilket såväl då det gäller omfång som innehåll till sin karaktär har många likheter med de entomologiska samlingarna vid de naturhistoriska museerna: Här rör det sig om ett material som till stor del är otillgängligt för andra än de rena experterna, och vars omfattning är av sådana dimensioner att man i museets presentation av samlingarna redovisar materialet i kilo istället för i antal.⁴⁸ För en kalkyl över kostnaderna för att digitalisera detta material förefaller det därför mest rimligt att beräkna kostnaderna utifrån antalet poster. Men uppgifterna om den totala vikten inom varje administrativ period i tabellen nedan ger också en föreställning om materialets omfattning. Den genomsnittliga vikten i gram per post för de olika administrativa epokerna antyder också den skilda karaktären hos det äldre materialet i jämförelse med det från medeltid och nyare tid.

Period	Poster	Vikt, kg	Genomsnittlig vikt per post, g
Odaterad	41.764	25.541,6	612
Stenålder	17.025	3.071,8	180
Bronsålder	5.445	446,5	82
Järnålder	47.913	13.152,2	274
Medeltid	59.242	45.559,8	779
Nyare tid	2.034	1.190,9	590
Totalt	173.432	88.962,8	513

I likhet med vad som gäller för Naturhistoriska riksmuseets samlingar kan vi i dagsläget inte fastställa hur många föremål Statens historiska museums samlingar innehåller. Men vi har i alla fall kommit så långt att vi med säkerhet kan påstå att samlingarna omfattar mer än 15 miljoner föremål. I takt med det pågående arbetet med museets databas kommer emellertid precisionen i de skattningar som görs att successivt kunna öka.

⁴⁶ <http://www.historiska.se/collections/tillvaxt/help.html>

⁴⁷ För att illustrerar variationen i antal objekt under de skilda kategorierna ges i [bilaga 1](#) exempel på utdrag ur de uppgifter som återfinns under respektive inventarienummer i Översiktsbasen under de olika administrativa perioderna och skilda typer av fynd från Västergötland.

⁴⁸ Viktuppgifter saknas för 9 procent av posterna

Några regionala museers samlingar

Uppgifterna i Kulturrådets statistik om läns museernas och de kommunala museernas samlingar är som framgått tidigare både knapphändiga och ofullständiga. Men i många fall kan man hämta ytterligare information från museernas hemsidor. Den bild som därvid träder fram visar tydligt den stora bredden i framförallt läns museernas samlingar.

Ett exempel är Läns museet i Västernorrland, vars föremålssamlingar enligt Kulturrådets statistik år 2003 omfattade ca 30.000 föremål. På sin hemsida presenterar man översiktliga uppgifter om samlingarnas innehåll och omfång.⁴⁹

På museet finns bl.a. en *arkeologisk samling* bestående av ca 20.000 föremål, där samtliga socknar i länet finns representerade främst med lösfynd. Men här finns också boplatzfynd och gravfynd, samt föremål från utgrävningarna vid till exempel Nämforsen och Högomgraven. Herbariesamling innehåller uppskattningsvis 8.500-9.000 exemplar, varav närmare 6.500 ingår i det herbarium som museet år 2000 förvärvade efter Frans Kempe. Utöver detta finns också ett stort antal mindre samlingar med material från i första hand Sverige och Norge.

Uppgifterna om husgeråds- och möbelsamlingen är mer knapphändiga. Men söker vi i den databas över föremålssamlingarna som finns på hemsidan framgår det att här bl.a. finns: 188 skåp, 4 klockfodral, 164 bord, 570 stolar, 90 speglar, 66 soffor och 24 symaskiner. Jordbruksnäringen är representerad av bl.a.: 31 harvar, 2 räfsor, 38 plogar och 6 årder. Museets vapensamling tillhör en av landets största och omfattar närmare 1.200 föremål.

En särskild avdelning utgör samlingen av samiska föremål, som består av ett hundratal konsthantverksalster och vardagsföremål. Även samlingen av musikinstrument framhålls med dess 110 instrument, 50 ljudredskap och en nära koppling till museets musikarkiv – ett arkiv som utöver 30 hyllmeter uppteckningsmaterial, notsamlingar och litteratur även innehåller ett 30-tal fonografrullar, 2.000 timmar med egen inspelad musik samt lokalradions samlingar av rullband med material från 1970-talet och framåt.

Det är svårare att få någon uppfattning om textilsamlingens omfång genom databasen. Söker vi på bomull redovisas 1.722 föremålsposter; ylle ger 807, ull 2.040, lin 1.321 samt siden 606 träffar. Och då det gäller konstsamlingen är det i första hand de centrala verken som presenteras: 14 målningar av Helmer Osslund, 16 av Carl Johansson och 12 efter Hampe Svanberg. Utöver detta finns i läns museets konstsamling bland annat 157 oljemålningar, teckningar, planscher och teateraffischer av artillerikaptenen Carl Hellström. Till de mer betydande föremålen hör också samlingen med kyrklig konst, omfattande ca 400 föremål från 1200-talet och framåt, tillkommen i samband med den stora utställningen år 1912.

Med avseende på sitt omfång är Läns museet i Västernorrlands föremålssamling inte särskilt stor, men den illustrerar en bredd och regional förankring som är typisk för många läns museer. Uppgiften i Kulturrådets statistik att föremålssamlingarna endast omfattar 30.000 föremål stämmer emellertid inte. Det framgår av ovan refererade uppgifter om antalet föremål på museets hemsida. Samlingarnas omfång uppskattas idag till minst 40.000 föremål, men några exaktare uppgifter är svåra att ge då man i dagsläget inte registrerat mer än 29.000 poster i sin databas, där varken den arkeologiska samlingen eller herbarierna ännu är inlagda.⁵⁰

Ett viktigt inslag i museets samlingar är också den omfattande fotosamlingen, som består av ca 500.000 fotografier. I dagsläget finns 54.111 fotografier sökbara via Internet.⁵¹ För att utöka informationen om fotografierna tar man också hjälp av dem som ut-

⁴⁹ <http://www.ylm.se/> 2005.11.09.

⁵⁰ Uppgift av antikvarie Paulin Norgren per telefon 2005.11.10

⁵¹ <http://databas.ylm.se/foto/default.asp>. 2005.11.09.

nyttjar databasen genom att be dem kommentera bilderna i de fall de har ytterligare upplysningar.

Länsmuseet i Västernorrland är tillsammans med Länsmuseet i Gävleborg och Värmlands museum ett av de tre regionala museer som har de minsta föremålsamlingarna. Enligt Kulturrådets statistik omfattad Länsmuseet i Gävleborgs samlingar ca 40.000 föremål år 2003, och Värmlands läns museums samlingar ca 35.000 föremål, men de är sannolikt mycket större. På länsmuseet i Gävleborgs hemsida uppger man att samlingarna omfattar ca 38.000 föremålsposter, som tillsammans med underliggande nummer sannolikt innehåller bortåt 60.000 föremål.⁵² I samlingen ingår bl.a. en stor samling av tapeter som omfattar 8.164 nummer. Till detta har man en textilsamling med ca 3.000 föremål och en keramiksamling med produkter från den i staden tidigare verksamma industrin som omfattar ca 1.000 föremål.

Värmlands museum uppger på sin hemsida att föremålssamlingarna omfattar ca 50.000 föremål. Men enligt en sammanställning gjord i samband med denna undersökning uppgår det totala antalet föremål till närmare 60.000, fördelade på: arkeologi, 7.500, kulturhistoria 40.000, textil, 10.000, måleri, 2.000 samt grafik/teckningar 2.000.⁵³ Till detta kommer en fotografisk samling som omfattar ca 1.2 miljoner bilder, samt ett arkiv på 760 hyllmeter. Utöver detta har man även ca 40 hyllmeter ljudband.

I den andra änden i en sammanställning av uppgifterna ur Kulturrådets statistik om de regionala museernas föremålssamlingar hamnar Naturhistoriska museet i Göteborg överst med 1.428.000 föremål, följt av Bohusläns museum och konsthall med 730.000 föremål. Men som framgått tidigare är det oklart hur uppgiften om det Naturhistoriska museets samlingar skall räknas. Enligt uppgifter på museets hemsida uppgår antalet föremål till mer än 10 miljoner.

Bohusläns museums 730.000 föremål fördelar sig enligt uppgifter på museets hemsida på: 28.000 etnologiska och 19.000 naturhistoriska föremål, över 650.000 arkeologiska fynd samt en konstsamling omfattande 3.600 verk. Till detta kommer ett arkiv omfattande över 300 hyllmeter samt en fotografisk samling som innehåller ca 400.000 fotografier. – Här förefaller således uppgifterna i Kulturrådets statistik att stämma relativt väl överens med de på museets hemsida.⁵⁴

Till museerna med de största samlingarna hör även Västergötlands museum, men om dessa saknas av någon anledning uppgifter i Kulturrådets statistik. Av en liknande sammanställning som den tidigare nämnda från Värmlands museum framgår emellertid att Västergötlands museums föremålssamlingar totalt omfattar drygt 420.000 föremål, fördelade på: naturhistoria, 10.000, arkeologi, 200.000, kulturhistoria 200.000, textil, 10.000, måleri, 1.500 samt grafik/ teckningar 2.000. Till detta kommer ca 800 hyllmeter arkivhandlingar, 500 ljudband samt en fotosamling med totalt 1,4 miljoner bilder, varav ca 600.000 glasplåtar.⁵⁵

Även Örebro läns museum har stora samlingar. Enligt Kulturrådets statistik omfattar de ca 250.000 föremål, 1 miljon fotografier samt 330 hyllmeter arkivalier. Uppgifterna kan jämföras med de som sammanställts av personalen vid museet på liknande sätt som i de föregående exemplen. Av denna framgår att föremålssamlingen omfattar drygt 260.000 föremål, fördelade på: arkeologi, 25.000, kulturhistoria 200.000, textil, 30.000, måleri, 3.000 samt grafik/ teckningar 2.000. Till detta kommer ca 400 hyllmeter arkivhandlingar, en fotosamling med totalt 1 miljoner bilder samt 750 stycken ljudband.

Här är inte avvikelserna särskilt stora i förhållande till de uppgifter Kulturrådet ger. Men det är värt att notera att även detta museum har en samling ljudband, om vilka det helt saknas uppgifter i Kulturrådets statistik.

⁵² <http://www.lansmuseetgavleborg.se/2005.11.09>

⁵³ Uppgifter sammanställda av museets personal 2005.11.07

⁵⁴ <http://www.bohusmus.se/bohusmus/wwwbohusmus/start.htm>. 2005.11.10

⁵⁵ Uppgifter sammanställda av museets personal 2005.11.04

En jämförelse mellan Kulturrådets uppgifter om de regionala museernas samlingar och arkiv och det som framkommit ovan visar att de siffror som har hämtats från museernas hemsidor eller genom direkt förfrågan i samtliga fall är högre än de Kulturrådet uppger i sin statistik. I tabellen har jag valt att i likhet med vad Kulturrådet gör ange uppgifterna ned till ental. Men med hänsyn till den stora osäkerhet som råder då det gäller underlaget är detta givetvis egentligen inte rimligt.

	<i>Kulturen i siffror 2004</i>	<i>Reviderade siffror 2005.11</i>
Fotografier	22.101.529	23.953.508
Arkivalier	9.305	10.380
Föremål	3.827.073	4.462.432

En stor del av de avvikelser som förekommer då det gäller arkivens samt de fotografiska samlingarnas omfattning är beroende på att man i Kulturrådets statistik helt utlämnat uppgifterna från Västergötlands museum. Men både Värmlands museum och Örebro läns museum har också vid förfrågan uppgivit fler hyllmeter arkivalier än i Kulturrådets statistik. Som tidigare framhållits förefaller emellertid Kulturrådets uppgifter om arkiven och de fotografiska samlingarna vara relativt tillförlitliga, om man bortser från de uppenbara felaktigheterna.

Det stora problemet utgör fortvarande föremålssamlingarna, där redan denna enkla kontroll visar att man i Kulturrådets sammanställning på snart sagt varje post förefaller att underskatta samlingarnas omfattning. De högre siffrorna i den högra kolumnen är inte endast ett resultat av att de kompletterats med uppgifterna från Västergötlands museum; de beror också på ett tillskott på 30-80 procent till de fyra museers samlingar som studerats närmare. Mycket talar för att skillnaderna skulle bli stora även vid de övriga museerna om undersökningen utvidgades. Till detta kommer de svårförståeliga uppgifterna för Smålands museum, där Kulturrådet anger antalet fotografier till 50 och föremålen till 150 stycken.

En kvalificerad uppskattning av det totala antalet föremål i de regionala museernas samlingar skulle kanske kunna utgå från en uppskrivning av den ovan reviderade siffran med 30 -40 procent till totalt ca 6 miljoner föremål.

Ytterligare en brist då det gäller Kulturrådets statistik över de regionala museernas samlingar och arkiv är att man inte tar upp museernas ljudarkiv.

Vägen till en bättre statistik

Analysen av de ovan nämnda museernas samlingar har varit en skiss, avsedd att illustrera ett tillväggångssätt och det faktum att man vid de enskilda institutionerna har en säkrare uppfattning om samlingarnas innehåll och omfattning än vad som framgår av Kulturrådets statistik. Samtidigt visar den att myndighetens arbete med att centralt sammanställa en statistik över landets museers och konsthallars samlingar måste förändras i grunden om resultatet skall bli meningsfullt och tillfredsställande. – Och det är kanske just kring begreppet *meningsfullt* en sådan diskussion bör ta sin början.

I de rapporter Kulturrådet årligen sammanställer på uppdrag av regeringen framgår inte någonstans i vilket syfte statistiken över museernas samlingar utarbetas. Ett rimligt antagande är att arbetet har en koppling till den diskussion kring förvaring, vård och gallring av museernas samlingar som ständigt är aktuell. Men att det förhåller sig på det viset framgår inte av texten. Avsaknaden av en diskussion kring syftet gör det svårt att bedöma hur relevant utformningen av den enkät är som ligger till grund för statistiken. Men som framkommit uppvisar den stora brister då det gäller definitioner av begrepp och hur frågorna är utformade.

Ett exempel är att man i frågeformuläret ber om uppgifter om samlingarnas storlek angivet i antal föremål, utan att definiera vad man menar med begreppet föremål, eller ger anvisningar för hur antalet föremål skall beräknas. På liknande sätt förhåller det sig med begreppet digitalisera, där man i enkäten frågar hur stor andel av museets sam-

lingar som är *dokumenterade i digital form*, utan att närmare förklara vad man avser med uttrycket.

En diskussion kring syftet med den centralt sammanställda statistiken borde också leda till att utformningen av enkätens fråga om *samlingarnas huvudsakliga inriktning* omprövas. Frågan är alltför allmänt formulerad för att kunna ge en konkret bild av samlingarnas innehåll, speciellt då det gäller föremålssamlingarna. Kategoriseringen i: *Design, konst, konsthantverk*, respektive *Kulturhistoria, arkeologi* samt *Etnografi* och *Natur, ekologi* samt *Teknik- och industrihistoria*, och slutligen *Övrigt*, är möjligen relevant utifrån ett tematiskt besökarperspektiv, men är knappast meningsfull om syftet med statistiken är att skapa ett underlag för en diskussion kring nödvändiga resurser för att förvara, vårda och gallra eller göra samlingarna tillgängliga. Uttrycket *samlingarnas huvudsakliga inriktning* är också alltför oprecist och bör förslagsvis bytas ut mot *samlingarnas omfång och innehåll* och kanske redovisas i en sammanställning liknande den som återfinns i bilaga 2.

I den skiss till frågeformulär som föreslås i bilagan finns möjlighet att beskriva samlingarnas innehåll och omfång fördelade på objekt-kategorier som är relevanta utifrån ett bevarandeperspektiv, men som också återspeglar skillnader då det till exempel gäller de kostnader som hänger samman med att digitalisera samlingarna. Samtidigt som de föreslagna objekt-kategorierna ökar möjligheten att sammanställa en tillförlitlig statistik.

Med hänvisning till svårigheten att definiera de naturhistoriska och arkeologiska föremålssamlingarnas omfång och de speciella krav på katalogisering och dokumentation de ställer har dessa urskiljts som särskilda kategorier. Medan däremot *design, konsthantverk, teknik- och industrihistoria* samt *etnografi* slagits samman under den gemensamma objekt-kategorin *Kulturhistoriska objekt*, då de betraktade ur det perspektiv som här är aktuellt lämpligen kan behandlas i ett sammanhang.

Eftersom museernas *textilsamlingar* ofta är skilda från övriga delar av samlingarna och därtill hanteras på ett annat sätt kan det emellertid finnas skäl att sammanställa uppgifter om dessa separat. På liknande sätt förhåller det sig med *måleri/skulptur*, där såväl kraven på förvaring som traditioner då det gäller katalogisering och dokumentation ofta skiljer sig från vad som gäller för andra kulturhistoriska objekt. Att sedan *grafik/teckningar* skilts från övrig konst hänger dels samman med att de ofta katalogiserats separat, men också att de kan hanteras på ett annat sätt i samband med till exempel digitaliseringen av samlingarna. Mer tveksamt är om objekt-kategorin *ritningar* verkligen skall särskiljas från *grafik/teckningar*, då det rör sig om objekt som i många avseenden hanteras på liknande sätt som dessa. Uppdelningen av *arkivalier* respektive *fotografier* i två kategorier kan givetvis också diskuteras, liksom särredovisningen av *ljudband* respektive *film/video*.

Hur frågor som dessa ska besvaras är beroende av överväganden kring vilka arbetsinsatser man från museernas sida är beredda att göra, och i vilken mån uppdelningen bidrar till att skapa ett bättre kunskapsunderlag för museernas arbete med samlingarna. Men den begränsade erfarenheten från det försök som genomförts med hjälp av läns-museerna i Värmland, Västergötland och Örebro antyder att en uppdelning i flera objekt-kategorier av det slag som återfinns i bilaga 2 ger förutsättningar att skapa en mer tillförlitlig statistik än dagens.

Det är också uppenbart att Kulturrådets statistik måste kompletteras med uppgifter om museernas samlingar av ljudband, film och video.

Ovan nämnda frågor, och andra frågor kring Kulturrådets statistik, besvaras sannolikt bäst genom att en arbetsgrupp tillsätts med representanter för museer med olika typer av samlingar, för att tillsammans med Statens kulturråd fastställa definitioner och utarbeta anvisningar för hur frågeformuläret skall besvaras. Målet behöver inte i första hand vara att utforma helt invändningsfria definitioner eller rutiner – dessa kan revideras i takt med att kunskapen ökar. Viktigare är att få till stånd en diskussion kring syftet bakom insamlandet av statistiken och att skapa ett underlag som gör det möjligt

att besvara enkäten och tolka resultatet på ett entydigt sätt, samtidigt som det klart framgår vilka osäkerheter som finns: Resultatet skall med ett populärt uttryck vara ”transparent”.

Den skisserade utformningen av frågeformuläret kring museernas och konsthallarnas samlingar innebär givetvis krav på en ökad arbetsinsats från dem som skall besvara enkäten. Samtidigt vänder sig frågorna till andra än den personal som har att besvara övriga delar av Kulturrådets enkät, vilken huvudsakligen berör frågor av administrativ art och kring den förmedlande verksamheten. För Kulturrådet medför förslaget en större arbetsinsats för att bearbeta det insamlade materialet. Mycket talar därför för arbetet med statistiken över museernas och konsthallarnas samlingar bör brytas ut från den övriga statistiken.

Arbetet skulle också kunna ske i en annan form än dagens, baserad på en ökad samverkan mellan Kulturrådet och museerna, och på ett sätt som gör att de deltagande museerna får ett större utbyte av sin insats: Istället för en årligen återkommande inrapportering skulle denna kunna ske mer kontinuerligt via Internet, i takt med att registreringen och katalogiseringen av samlingarna fortskrider och ger ett allt säkrare underlag för statistiken. I utbyte mot detta skulle museerna få tillgång till de successivt allt mer tillförlitliga nyckeltal som Kulturrådets bearbetning skulle ge. Uppgifterna kunde sedan ligga till grund för museernas kalkyler och planering av digitaliseringen av de egna samlingarna.

På längre sikt, då merparten av museernas samlingar finns tillgängliga via en gemensam portal på Internet sker givetvis den statistiska bearbetningen i en form som är helt integrerad med den kontinuerliga uppdateringen av databasens innehåll.

Utkast till en modell för kostnadsberäkning

Anledningen till att jag i det föregående har ägnat ett så stort utrymme åt att försöka finna vägar att successivt öka precisionen i statistiken över museernas samlingar är det faktum att en beräkning av kostnaderna för digitalisering måste utgå från ett styckepris för arbetet, baserat på kostnaden för varje enskilt objekt multiplicerad med antalet objekt. Hur noggrant kostnaden kan fastställas är beroende av precisionen i ingångsvärdena: Exakt hur många objekt skall digitaliseras och vilken är kostnaden för varje enskilt objekt? – Men med hänsyn till att vi då det gäller museernas föremålssamlingar talar om totalt kanske 60-90 miljoner objekt, vilka i princip vart och ett är helt unikt, är det givetvis orimligt att försöka att upprätta en kalkyl av det slaget. Ambitionen måste vara att finna en metod som gör det möjligt att stegvis öka tillförlitligheten i beräkningarna, även om de inledningsvis måste bli mycket översiktliga. Tillvägagångssättet blir således detsamma som i det föregående, där jag försökt att fastställa samlingarnas innehåll och omfång. Men i det följande kommer jag främst att behandla museernas föremålssamlingar. Anledningen är att det är inom detta område museerna har den högsta kompetensen då det gäller alla de olika arbetsmoment som ingår i digitaliseringsprocessen, och följaktligen också de bästa förutsättningarna för att utarbeta rutiner och kostnadskalkyler. Kompetensen då det gäller hanteringen av arkivalier finns i första hand hos landets arkiv, medan erfarenheterna från arbetet med fotosamlingar och ljudarkiv delas mer jämnt mellan arkiv, bibliotek och museer. Då det gäller biblioteksfrågor besvaras dessa givetvis bäst av biblioteken. Mycket talar därför för att frågor kring digitaliseringen av arkivalier, fotografier och bibliotek bör hanteras gemensamt av institutionerna, inom ramen för den sedan några år tillbaka etablerade ABM-samverkan.

Någon översiktlig beräkning av totalkostnaden för en digitalisering av museernas och konsthallarnas föremålssamlingar har efter vad jag vet aldrig gjorts. Det är förvånande, med hänsyn till den betydelse en digitalisering har sett ur ett kulturpolitiskt perspektiv. Det borde också ha varit en naturlig del i SESAM-projektet, där ett av målen var att göra museernas samlingar tillgängliga via Internet. Men som framgått planerades inte

projektet på ett sådant sätt att de erfarenheter som gjordes kan ligga till grund för att fastställa nyckeltal (styckepris) och utarbeta kostnadskalkyler.

Genom den satsning som nu görs inom ramen för de sysselsättningsåtgärder för arbetslösa akademiker som aviserats i 2005/06 års budgetproposition⁵⁶ (Accessprojektet) finns emellertid nya möjligheter att skapa ett kunskapsunderlag som kan ligga till grund för fortsatt metodutveckling och kostnadskalkyler: Överslagsberäkningar av den totala kostnaden för en digitalisering av samtliga föremål i museer och konsthallar med statligt bidrag är en förutsättning för att på ett trovärdigt sätt kunna diskutera vilka resurser som är rimliga att avsätta för arbetet och i vilken takt detta kan ske. Genom att utarbeta nyckeltal för olika moment i processen och fastställa kostnaden för skilda kvalitetsnivåer blir det också möjligt att på ett rationellt sätt ta ställning till olika alternativ och driva en metodutveckling som tar fasta på de rationaliseringsvinster som är möjliga att göra. – Arbetet att digitalisera kulturarvet är av den omfattningen och har så stora likheter med en industriell produktion att det bör planeras och genomföras på ett likartat sätt, i syfte att uppnå största möjliga utbyte av tillförda resurser.

Ett exempel i den riktningen ger verksamheten vid Statens ljud- och bildarkiv, SLAB, som sedan tillkomsten år 1979 fungerar som Sveriges nationalarkiv för inspelat ljud och rörliga bilder. Insamlingsverksamheten bygger på en lagstadgad pliktleverans, men kompletteras genom förvärv av annat material.⁵⁷ Samlingarna omfattar i dagsläget 4-5 miljoner timmar mediematerial, varav stora delar utgörs av analogt material som fortlöpande överförs i digital form. Kostnaden för att slutföra arbetet beräknas uppgå till i storleksordningen 900 miljoner kronor, vilket gör att det kommer att vara omöjligt att digitalisera allt material.⁵⁸ Ett urval måste göras, men ambitionen är att migreringen mellan filformat i framtiden skall kunna automatiseras. Tillväxten av samlingarna sker också allt oftare i en form som gör det berättigat att på sikt tala om ett helt immateriellt mediearkiv. Redan idag överförs allt material från TV4 till SLAB i realtid, fil för fil, och inom något år kommer även materialet från SVT och SR överförs på samma sätt. Omfattningen gör att det kommer att bli nödvändigt att utveckla en teknik där urval, registrering och katalogisering i möjligaste mån sker automatiskt – kanske med stöd av dataprogram liknande de som nu utvecklas under rubriken ”The Semantic Web”.⁵⁹

Men denna utveckling befinner sig ännu i sin linda, och under överskådlig tid kommer SLAB och landets museer att vara hänvisade till konventionella, mer personalkrävande arbetsmetoder. De absolut övervägande kostnaderna för en digitalisering utgörs därför av lönekostnader, medan kostnaderna för den allt billigare tekniken i det följande betraktas som i det närmaste försumbar i sammanhanget. – Självklart kan det i ett kort tidsperspektiv vara svårt att frigöra medel för investeringar i ny teknik. Men sett över tid är det inte här problemen ligger. Ingenting hindrar heller att till de arbetskostnader som redovisas lägga kostnaderna för utbildning, lokalhyra, investeringar i teknisk utrustning, förbrukningsmaterial och andra kringkostnader. Men med hänsyn till att detta utgör en mindre del av de totala kostnaderna för en digitalisering och att de uppskattningar som görs är mycket grova, ingår de inte i den följande kalkylen. Kostnader av det slaget är också av den arten att de i ett senare skede relativt enkelt går att sammanställa i form av schablonpåslag som kan läggas till de kalkylerade arbetskostnaderna.

Ett annat scenario skulle givetvis kunna vara att förhållandevis stora resurser satsas inledningsvis för att ta fram en teknik för att rationalisera arbetet radikalt: Tekniskt är

⁵⁶ Sysselsättningsåtgärder inom kultursektorn (prop.2005/06: utg. omr.17).

⁵⁷ Pliktleveransen omfattar sedan 1979: Hela utbudet från Sveriges Radio, Sveriges Television, Utbildningsradion och TV4. Radio- och TV-program som sänds från Sverige via kabel eller satellit. Film som visas offentligt i Sverige. Videofilm som publiceras i minst fem exemplar. Fonogram (CD, grammofonskivor, kassetter etc.) och multimedier som framställs i Sverige i minst 50 exemplar eller som importerats och har svensk anknytning. Privata lokala medier (närradio, privat lokalradio, lokal-TV och radiotidningar) i urval om högst fyra veckor per producent och år. Taltidningar i urval

⁵⁸ Uppgift av Pelle Snickars, avd. ch. SLAB vid seminariet ”Urval och konsekvens”, KB 2005.10.26

⁵⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Semantic_web

det inte orealistiskt att nya programvaror och plockrobotar av det slag som användes inom industrin utför större delen av det arbete som idag görs manuellt på museer, arkiv och bibliotek. Men sett ur ett kortare tidsperspektiv är en sådan utveckling inte trolig, med hänsyn till att många av de satsningar som görs inom kultursektorn främst motive- ras utifrån ett sysselsättningsperspektiv, där målet är att skapa arbetstillfällen utanför den ordinarie arbetsmarknaden.

Det försök att finna en metod för att fastställa kostnaderna för en digitalisering av museernas föremålssamlingar som presenteras nedan skall självklart endast betraktas som ett utkast, och saknar alla former av sofistikerade resonemang eller ambitioner att uppnå någon högre grad av precision. En anledning är att det har visat sig svårt att finna någon förebild att utgå ifrån, trots idogt sökande på Internet: De exempel på kostnadskalkyler som finns baseras nästan uteslutande på erfarenheter från biblioteks- världen och digitalisering av böcker, dokument och bilder.⁶⁰ En ovanligt utförlig sam- manställning att tjäna som underlag för en kostnadsberäkning av i första hand plane- ringen av ett digitaliseringsprojekt inom bibliotekssektorn presenteras av *The Arts and Humanities Research Council* på rådets hemsida, och återges i bilaga 4.⁶¹ I den modell för en kostnadsberäkning som presenteras i det följande ligger tyngdpunkten i ett försök att fastställa kostnaderna för de konkreta arbetsmoment som är förknippade med digitaliseringen av museernas föremålssamlingar. Anledningen är att det är här de stora kostnaderna och möjligheten till rationaliseringar finns på sikt. Kostnaden för planering och metodutveckling är mer begränsade och genomförs och finansieras lämpligast som projekt.

Kostnaden för olika arbetsmoment

Den nedan beskrivna metoden att beräkna kostnaden för en digitalisering av museernas föremålssamlingar utgår från det enkla antagandet att de personer som är engagerade i det praktiska arbetet är de som har den bästa uppfattningen om hur lång tid det tar att genomföra de olika moment som ingår i arbetet, och därmed också kan hjälpa oss att göra den säkraste uppskattningen av kostnaderna.

Resultatet som presenteras i diagrammet på nästa sida utgår från uppgifter sam- manställda i det formulär som återfinns i bilaga 3, vilket fyllts i av personal vid Västergötlands museum, Örebro läns museum samt Värmlands museum. Underlaget är således begränsat till erfarenheter från endast tre museer och gör självklart inte anspråk på att vara generaliserbart, men det illustrerar en metod och kan tjäna som utgångs- punkt för ett fortsatt resonemang. Ytterligare en begränsning är att den uppdelning av det praktiska arbetet i olika moment som gjorts i formuläret självklart inte är den enda tänkbara eller mest lämpliga indelningen för en kostnadsberäkning. För en slutlig utformning av formuläret krävs en mer ingående analys, erfarenhetsutbyte och diskus- sion i till exempel den arbetsgrupp som tidigare föreslagits. En viktig uppgift är också att specificera och utförligt beskriva innehållet i och omfattningen av de olika arbets- momenten, på ett sådant sätt att de uppgifter som lämnas i möjligaste mån är jämför- bara. Problemet illustreras i diagrammet av uppgifterna från de tre museerna om hur lång tid det i genomsnitt tar att katalogisera ett föremål, där tiden varierar mellan 10 och drygt 40 minuter. Anledningen är här sannolikt att man tolkat innebörden av be- greppet katalogisering olika, eller att man sinsemellan har helt skilda ambitioner då det gäller katalogiseringen av föremål. Problemen är likartade då det gäller uppgifterna om tidsåtgången för att fotografera/skanna ett objekt: Här kan bland annat de skiftande kra- ven på kvalitet ge stora olikheter.⁶² Andra faktorer som ger genomslag i till exempel

⁶⁰ För exempel hänvisas till: <http://www.ninch.org/forum/price.report.html#top>, samt <http://www.clir.org/about/about.html>; <http://www.minervaeurope.org/home.htm>;

http://www.chin.gc.ca/English/Digital_Content/Managers_Guide/costs.html#top

⁶¹ <http://ahds.ac.uk/creating/information-papers/checklist/index.htm#appendix>

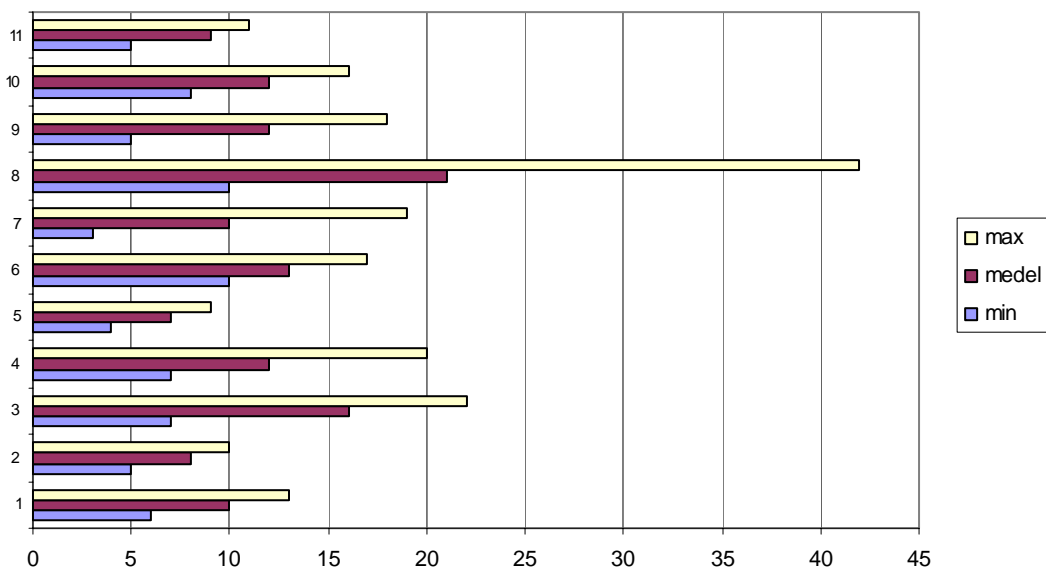
⁶² Vid Statens historiska museum arbetar man med fyra olika kvalitetsnivåer då man fotograferar föremål. Se: http://www.historiska.se/collections/mis/sok/database_content.asp?com=I

uppgifterna om tiden det tar att lokalisera, hämta och ställa tillbaka ett föremål i magasinet, är hur tillgängligheten i magasinet ser ut, hur det är beläget i förhållande till den arbetsplats där de övriga arbetsmomenten i processen genomförs, etc.

Med ett större underlag minskar givetvis extremvärdenas inverkan på de beräknade medelvärdet.

För att uppnå en högre grad av tillförlitlighet i en kalkyl av detta slag måste de arbetsmoment som skall tidsättas vara entydigt definierade med avseende på innehåll och kvalitet. Men detta krav på en standardiserad digitaliseringsprocess är inte endast av intresse för att kunna göra en tillförlitlig kostnads kalkyl. – Det är också ett viktigt krav om det skall bli möjligt att på sikt göra museisamlingarna sökbara på Internet.

Uppskattad genomsnittlig tidsåtgång i minuter för olika arbetsmoment

Förklaringar:

..1 Lokalisera objektet i arkiv/magasin	..7 Klassificera
2 Hämta från arkiv/samling	8 Katalogisera
3 Fotografera/skanna	9 Märka
4 Rengöra	10 Ställa tillbaka i arkiv/magasin
5 Ta mått/väga	11 Slutredigera dataregistreringen
6 Skriva in uppgift från katalog	

En sammanställning av det här slaget ger inte endast möjlighet att beräkna arbetskostnader. Den gör det också möjligt att identifiera vilka arbetsmoment som går att rationalisera.

Uppgifterna i diagrammet ovan pekar till exempel på möjligheten att rationalisera märkningen av föremål, som här uppskattas ta i genomsnitt 5 till nära 20 minuter. Genom att använda streckkodsmärkning kan den tiden sannolikt skäras ned väsentligt. Ett annat exempel är klassificeringen av föremålen, som i diagrammet uppskattas att i genomsnitt ta 3 till nära 20 minuter. Det arbetet borde vara möjligt att rationalisera och förenkla genom ett utvecklat datorstöd, där ett program som analyserar de inskrivna sakuppgifterna och den digitaliserade bilden ger förslag till en lämplig klassificering. På motsvarande sätt borde också arbetet med att katalogisera på sikt kunna rationaliseras.

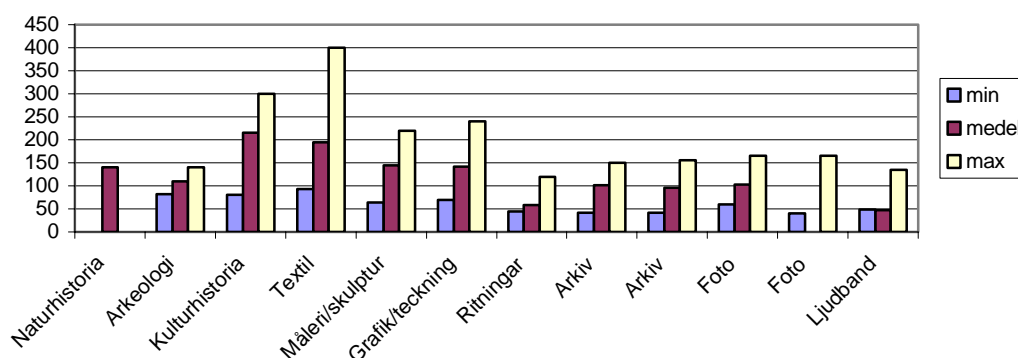
Den dagen insamlingen och sammanställningen av den här typen av uppgifter fått ett större omfång kommer det också att bli möjligt för museerna att själva genom jämförelser med övriga museer konstatera på vilka punkter man avviker från genomsnittet, och göra det lättare att besluta vilka åtgärder man bör vidta för att effektivisera sitt arbete.

Den genomsnittliga kostnaden för att digitalisera en föremålspost

Frågeformuläret i bilaga 3 skapar också en grund för att analysera den totala genomsnittliga tidsåtgången, och därmed också kostnaden för att digitalisera en enskild föremålspost ur skilda objektkategorier. Även här baseras resultatet på uppgifter från de ovan nämnda tre museerna, och gör således inte anspråk på att vara generaliserbart. Men det är ändå av intresse som en illustration till det tidigare antagandet att det tar olika lång tid att digitalisera objekt ur skilda objektkategorier. Med ett större underlag skapas också möjligheter att öka precisionen i beräkningen av tidsåtgången/kostnaden för att digitalisera samlingar med olika innehåll.

Konstaterandet utgör också ett argument för att som föreslagits ändra Kulturrådets nuvarande frågor kring samlingarnas innehåll.

Uppskattad genomsnittlig tidsåtgång i minuter för digitalisering av en föremålspost ur olika objektkategorier

Som underlag för att beräkna arbetskostnaderna för att digitalisera museernas föremålssamlingar är ovanstående uppgifter självfallet helt otillräckliga. Men som en illustration kan det ändå ha sitt värde att med utgångspunkt från dem göra en mycket grov överslagskalkyl: Tiden för att digitalisera en föremålspost uppgår enligt denna mycket preliminära uppskattning till i genomsnitt ca 120 minuter, d.v.s. 2 timmar. Med utgångspunkt från att lönekostnaden inklusive sociala avgifter uppgår till 200 kr/timmen, blir kostnaden för att digitalisera en post 400 kronor. Om vi istället för värdet ovan utgår från den genomsnittliga minimitiden på 60 minuter för arbetet blir kostnaden 200 kronor, och om vi utgår från maximitiden 199 minuter blir kostnaden ca 600 kronor.

Rimligheten i ovan angivna kostnader för arbetet kan belysas genom en jämförelse med den i det föregående nämnda genomsnittskostnaden för digitaliseringen av de 12.000 föremål som genomfördes vid Medelhavsmuseet i samband SESAM-projektet, där styckekostnaden uppgick till 375 kronor. – Men variationerna är stora, och de fåtaliga uppgifter som finns är svåra att jämföra: I de två tidigare nämnda projekten vid Älvsborgs länsmuseum uppgick styckekostnaden för uppordnandet, registrering och katalogisering av en tidigare helt obearbetad mineralsamling till ca 125 kr per objekt, men här ingick då inte fotografering av föremålen. Arbetet med en insektssamling, där styckepriiset stannade på 35 kr per objekt, omfattade endast registrering på familjenivå och ingen fotografering. Kostnaden för det nyligen avslutade arbetet med att digitalisera de arkeologiska föremål som ingår i den nyöppnade forntidsutställningen på Statens historiska museum, inklusive fotografering, uppgick till i genomsnitt ca 90 kr per objekt.

Med hänvisning till den uppenbara bristen på grundläggande fakta om kostnaderna för att digitalisera museernas föremålssamlingar finns det all anledning att i samband med det nu aktuella Accessprojektet utarbeta rutiner för en avrapportering som på ett bättre sätt än det tidigare SESAM-projektet tar vara på de möjligheter som finns att skapa ett

underlag för en mer tillförlitlig kostnadskalkyl för delar av digitaliseringsprocessen, och den totala kostnaden för arbetet att digitalisera museernas samlingar i sin helhet.

Det finns flera olika vägar att uppnå detta. – En viktig åtgärd är att se över rutinerna för att samla in och bearbeta statistiken, och att kvalitetssäkra resultatet genom mer noggrant definierade begrepp och omsorgsfullt utformade frågeformulär. En annan är att inom ramen för Accessprojektet initiera ett antal digitaliseringsprojekt som är väl avgränsade och definierade på ett sådant sätt att de resultat som uppnås kan tjäna som utgångspunkt för att mer exakt beräkna antalet föremålsposter i liknande samlingar, och att med större säkerhet kunna fastställa tidsåtgången (nyckeltal) för olika arbetsmoment vid digitaliseringen av skilda objekt-kategorier.

Detta skulle till exempel kunna innebära att man vid Naturhistoriska riksmuseet väljer ut en väl definierad del av evertebratsektionens samlingar som med noggranna noteringar av tidsåtgången för olika arbetsmoment, kostnader och mer exakt fastställande av antalet enskilda föremål (individer) skapar ett underlag som kan ligga till grund för nyckeltal för beräkningar av omfång och kostnader för motsvarande samlingar på andra museer. Vid en annan naturhistorisk samling kan projektet till exempel avse avgränsade delar av samlingar av groddjur och kräldjur.

Statens historiska museum skulle tillsammans med andra museer med arkeologiska samlingar kunna genomföra likartade projekt, fördelade på samlingar från skilda administrativa perioder och typer av fynd. Ytterligare projekt skulle på motsvarande sätt kunna genomföras vid museer med andra typer av samlingar. – Det viktiga är att urvalet av de samlingar som skall digitaliseras samordnas och att arbetet planeras så att det kan avslutas och avrapporteras inom ramen för de extra resurser som kommer att finnas tillgängliga genom Accessprojektet.

Kostnaderna för att digitalisera kulturarvet är emellertid av den storleksordningen att det är svårt att föreställa sig att tillräckliga resurser för arbetet inledningsvis kommer att kunna avsättas inom de aktuella myndigheternas och institutionernas ordinarie budgetar. Någon större allmän förstärkning av sektorns budget går det inte heller att räkna med. Finansieringen kommer därför sannolikt att i början vara beroende av tillfälliga sysselsättningsåtgärder av det slag som Accessprojekten ger exempel på. Men på sikt är det nödvändigt att utveckla metoder för att fördela kostnaderna på ett annat sätt än idag.

Ett sätt är att utnyttja de möjligheter till intäkter som en digitalisering ger genom den ökade tillgängligheten till samlingarna och kunskapen om dem. Det kan vara genom att sälja fotorättigheter, medverka med fakta- och kunskapsunderlag i medieproduktioner, att institutionen i samarbete med en läromedelsproducent tar fram nya läromedel, etc. Allt detta sker redan idag, men genom en digitalisering av samlingar och arkivarier kommer arbetet att kunna rationaliseras, samtidigt som den ökade tillgängligheten gör det lättare för andra aktörer att se vilka möjligheter till utveckling som finns. – Målet måste vara att producera så attraktiva tjänster att kunderna är beredda att betala för dem. Men det är viktigt att denna verksamhet sker på sådana villkor att den inte hotar museernas trovärdighet eller konkurrerar med deras grundläggande public service uppdrag.

Överväganden av den arten ligger utanför den här aktuella uppgiften. Men förhållandet understryker ytterligare hur angeläget det är att skapa ett underlag för att kunna planera och beräkna kostnaderna för de insatser som krävs för en digitalisering av bland annat museernas föremålssamlingar.

Ännu återstår mycket arbete för att kunna upprätta en tillförlitlig kostnadskalkyl. Men i brist på varje annan form av kalkyl över de totala kostnaderna för att digitalisera de offentligt finansierade museernas föremålssamlingar kan det ändå som utgångspunkt för en fortsatt diskussion vara motiverat att göra en mycket grov uppskattning av kostnader och tidsperspektiv.

Den totala kostnaden för att digitalisera museernas föremålssamlingar

De uppgifter vi har att lägga till grund för en sådan kalkyl är den tidigare beräkningen att museernas föremålssamlingar totalt omfattar i storleksordningen 60 miljoner föremål. Tillsammans med ovan angivna genomsnittliga styckekostnader för arbetet gör detta att kostnaden för att digitalisera samtliga föremålsposter som lägst skulle uppgå till 12 miljarder och som mest till 40 miljarder kronor. – Men osäkerheten är stor: Om vi istället för ovan angivna kostnader utgår från en genomsnittlig arbetstid på 120 minuter per post blir den totala kostnaden 24 miljarder kronor.

Innebörden av siffror i den storleksordningen är svåra att föreställa sig, men går att illustrera genom att utgå från en årlig budget för ovan nämnda arbete av samma storleksordning som den som nu avsatts för sysselsättningsåtgärder inom kultursektorn, det vill säga 250 miljoner kronor per år. – Med den finansieringen skulle en digitalisering av museernas föremålssamlingar kunna genomföras på som lägst 48 år.

Utifrån ett sådant perspektiv är det självklart angeläget att överväga alla möjligheter att få ned arbetstid och kostnader. En sätt är givetvis att med stöd av ny teknik rationalisera arbetet. Förutsättningarna för detta kommer att växa fram i takt med den allmänna utvecklingen inom datateknik, media och kommunikation. Museernas, bibliotekens och arkivens behov av att hantera stora mängder föremål och data är inte på något sätt unika, och kostnaderna har sjunkit radikalt under senare år. Det är en utveckling som kommer att fortsätta, och som med all sannolikhet innebär att kostnaderna på sikt kommer att minska dramatiskt. Men som påpekats tidigare är det inte troligt att kultursektorn kommer att ligga i täten i den utvecklingen. En slutsats måste vara att det finns anledning för ABM-sektorn att skynda långsamt, men att det är viktigt att följa utvecklingen och att utveckla nya arbetsmetoder, samt att göra sådana investeringar i teknik som kan bedömas vara lönsamma. – Detta är ännu ett motiv för att utarbeta underlag för mer tillförlitliga kostnadskalkyler.

Hur mycket kostnaderna för att digitalisera museernas föremålssamlingar går att minska är emellertid svårt att beräkna. Men om vi återgår till sammanställningen över den genomsnittliga arbetstiden för olika moment i det föregående och beaktar möjligheterna till rationaliseringar, finns det anledning att anta att dessa är goda då det gäller att: fotografera/skanna, skriva in uppgifter från katalog, klassificera, katalogisera och märka föremål. Medan tiden för att: lokalisera, hämta, rengöra, ta mått/väga, ställa tillbaka objekt i arkiv/magasin och att slutredigera dataregistreringen är svårare att pressa ned. Som utgångspunkt för en kalkyl kan vi således räkna med att tiden/ kostnaden för de sistnämnda arbetsmomenten förblir relativt oförändrad.

Om vi utgår från de tidigare minimisiffrorna för de arbetsmoment som är svåra att rationalisera uppgår dessa sammantaget till i storleksordningen 30 minuter, respektive 100 kronor per föremålspost. Till detta skall läggas tiden/kostnaden för de övriga momenten, där det givetvis är oerhört svårt att göra en kvalificerad bedömning av vilka tidsvinster som kan göras. Men för att utgå från någonting kan vi till exempel anta att de tidigare uppgivna minimitiderna inom 10 år kan halveras i förhållande till idag. Resultatet skulle då bli att dessa arbetsmoment kan utföras på ca 15 minuter, till en kostnad av 50 kronor per post. Totalt skulle då kostnaden för att digitalisera en föremålspost i genomsnitt uppgå till 150 kronor, och kostnaden för att digitalisera museernas samlingar som helhet uppgå till 9 miljarder kronor.

Om vi (för att inte krångla till en i övrigt osäker kalkyl i onödan) bortser från att arbetstiden och kostnaden per föremålspost sjunker i takt med de rationaliseringar som sker, kan vi då konstatera att arbetet med samma finansieringsplan som i det föregående skulle kunna slutföras inom som lägst 36 år.

Ett tidsperspektiv som detta kan i förstone framstå som orimligt. Men om vi tar fasta på det faktum att de centrala delarna av många av de större museernas föremålssamlingar redan är sökbara på Internet blir situationen en annan: I det föregående har jag beskrivit

hur Naturhistoriska riksmuseet och Statens historiska museum gör sina samlingar tillgängliga. Som ytterligare exempel kan nämnas att av Nationalmuseums samlingar på totalt 600.000 föremål finns det idag uppgifter om 92.000 föremål sökbara via museets hemsida, varav 24.000 med bild. Av Moderna museets 5.000 målningar, skulpturer och installationer finns uppgifter om 4.500 sökbara via museets hemsida, och av de ca 25.000 akvareller, teckningar och grafiska blad samlingarna innehåller finns på motsvarande sätt uppgifter om ca 7.000. Till detta kommer uppgifter om 30 filmer och videos samt 8.000 fotografiska verk, av museets samlingar på totalt 100.000 fotografier. Till ungefär 10.000 av dessa föremålsposter finns även bilder kopplade.

Vid många museer ser situationen givetvis inte lika ljus ut. Men som framgått tidigare förefaller man att ha kommit förhållandevis långt i arbetet med att digitalisera sina samlingar vid landets läns museer. Vad som ofta återstår är att bearbeta det material man redan har i sina databaser, för att göra det tillgängligt via Internet. I bästa fall skulle delar av det arbetet kunna utföras inom ramen för de nu aktuella sysselsättningsåtgärderna inom kultursektorn. Om detta sker talar mycket för att de centrala objekten i museernas samlingar kommer att vara sökbara via Internet redan inom 2-5 år.

Vad som därefter återstår är att digitalisera de objekt som idag inte väcker samma intresse – och framför allt de mycket omfattande naturhistoriska och arkeologiska samlingarna. Arbetet kommer sannolikt i det skedet att integreras i museernas förvaltande verksamhet, och finansieras inom ordinarie budget. Delar av kostnaderna kan sannolikt även täckas genom att museernas potential som en del av mediasamhället tas tillvara på ett bättre sätt än idag. Men här bör man inte ha överdrivna förhoppningar om direkta ökande intäkter: Mer sannolikt är att museerna genom samarbete med andra intressenter på ett mer effektivt sätt och till lägre kostnader än idag kommer att kunna fullfölja sitt uppdrag att nå nya grupper och fler människor. Som en effekt av detta bör det vara rimligt att göra vissa omfördelningar i den interna budgeten, till förmån för en fortsatt digitalisering. – De medel som investeras i en ökad digitalisering kommer också att snabbt medföra rationaliseringsvinster som även kommer övriga delar av museets verksamheter till godo.

Sett i sitt sammanhang är inte heller ovan angivna totalkostnader för att digitalisera museernas föremålssamlingar orimliga, även om de skulle uppgå till i storleksordningen 20 miljarder kronor fördelade på till exempel 30 år: År 2003 uppgick de totala kostnaderna för de 208 museer och 29 konsthallar som ingick i Kulturrådets statistik till ca 3,2 miljarder kronor.⁶³ Med en bibehållen kostnadsnivå och räknat i dagens penningvärde innebär det att de sammanlagda kostnaderna för dessa museer under 30 år uppgår till ca 96 miljarder kronor, varav drygt 20 procent skulle åtgå för att digitalisera samlingarna.

Enligt den sammanställning över hur museernas resurser fördelades mellan uppgifterna samla, vårda, visa/utställa och forska år 1991 som gjordes i utredningen ”Minne och bildning” avsattes vid de centrala museerna 76 procent av de totala resurserna till att samla och vårda. Bland läns museerna var motsvarande siffra 52 procent.⁶⁴

Utifrån siffror som dessa förefaller det inte finnas några större svårigheter att på sikt inrymma kostnaderna för att digitalisera samlingarna inom ordinarie budget, med hänsyn till de möjligheter till besparingar som ligger i att hanteringen av samlingarna därigenom kan förenklas.

Urval och gallring

En viktig förutsättning för att det skisserade scenariot skall kunna bli verklighet är emellertid att urvalet av föremål som skall digitaliseras sker utifrån ett efterfrågesperspektiv: Det kan vara i form av intern efterfrågan med anknytning till museets fö-

⁶³ *Museer och konsthallar 2003. Kulturen i siffror 2004:3.s 5*

⁶⁴ *Minne och bildning. Museernas uppdrag och organisation. SOU 1994:51, s 87*

medlande verksamhet, eller en extern efterfrågan med anknytning till forskning och studier eller undervisning. Men efterfrågan kan också komma från intressenter som har ett kommersiellt syfte, som då givetvis debiteras enligt en annan taxa. – Det väsentliga är att digitaliseringen av samlingarna sker utifrån ett perspektiv som såväl internt som externt uppfattas som meningsfullt, och därmed också motiverad ur kostnadssynpunkt. Som en effekt av de successivt sjunkande kostnaderna kommer detta att innebära att även sådana objekt som det idag är svårt att motivera att skall digitaliseras kommer att kunna åtgärdas på sikt.

Ovanstående resonemang kring kostnader och tidsperspektiv ger också nyckeln till hur vi ska förhålla oss till den ständigt aktuella frågan om gallring av museiföremål.

Utgångspunkten är det faktum att man för att kunna fatta beslut om att gallra ett föremål måste ha tillgång till bästa möjliga kunskapsunderlag, samt att föremålet innan det gallras dokumenterats på ett tillfredsställande sätt. En viktig punkt är också att det enskilda föremålets betydelse i förhållande till föremål i andra samlingar kan fastställas: Inte sällan kan det då visa sig att ett alternativ till gallring är att deponera föremålet i en samling där det passar bättre in.

En förutsättning för att dessa villkor skall vara uppfyllda på ett optimalt sätt är att alla museisamlingar i sin helhet är digitaliserade innan något beslut fattas. Det kan i förstone ses om ett realistiskt krav, med hänsyn till det tidsperspektiv som skisserats. Men sett mot bakgrunden av att många av de brister som finns då det gäller registrering och dokumentation av föremålssamlingarna är ett resultat av underlåtenhetssynder under ibland mer än 100 år, framstår det inte som orimligt att det kanske tar drygt 30 år innan dessa kan åtgärdas på ett helt tillfredsställande sätt.

Till detta kommer möjligheten att genom att samordna digitaliseringen av specifika delar av museernas samlingar på en nationell nivå få den nödvändiga överblicken för att kunna gallra eller deponera enskilda föremål bland dessa inom en kortare tidsrymd.

Slutord

Syftet med den här undersökningen har varit att beräkna kostnaderna för att digitalisera museernas samlingar. Men brister i underlagsmaterialet har gjort det svårt att uppnå den önskvärda precisionen i arbetet. De uppgifter som presenteras måste därför ses som mycket preliminära och i första hand betraktas som en illustration av ett tillvägagångssätt, och kan inte tjäna som utgångspunkt för planering och beslut. För att nå längre är det nödvändigt att ha tillgång till säkrare uppgifter om samlingarna och kostnaderna för arbetet.

Ett sätt att uppnå detta är att se över och vidareutveckla Kulturrådets statistik på det sätt som föreslagits, för att öka tillförlitligheten i de uppgifter om samlingarnas innehåll och omfång man presenterar. För att öka precisionen ytterligare vore det önskvärt att man också genomförde riktade projekt av det slag som skisserats, för att kunna fastställa nyckeltal att ligga till grund för fortsatta beräkningar.

Genom att utnyttja de möjligheter att få mer exakta uppgifter om det konkreta utbytet av de 500 miljoner kronor som avsatts för sysselsättningsåtgärderna inom kultursektorn har Kulturrådet också ett unikt tillfälle att få fram ett oöverträffat underlagsmaterial för en fortsatt planering och beräkningar av kostnaderna för att digitalisera museernas och de övriga kulturinstitutionernas samlingar.

Det är angeläget att ett sådant projekt kommer till stånd.